

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUHSAL ZAMANSALLIK KAVRAMI
KAPSAMINDA PROJEKTİF BİR ÇALIŞMA

HİLÂL BEŞİKÇİ

2501160926

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. TEVFİKA TUNABOYLU İKİZ

İSTANBUL 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HİLAL BEŞİKÇİ

Numarası : 2501160926

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : UYGULAMALI PSİKOLOJİ

Danışmanı : PROF.DR.TEVFİKA TUNABOYLU İKİZ

Tez Savunma Tarihi : 24.05.2019

Saati : 09.00

Tez Başlığı

RUHSAL ZAMANSALLIK KAVRAMI KAPSAMINDA PROJEKTİF BİR ÇALIŞMA.

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.TEVFİKA TUNABOYLU İKİZ		Kabul
DR.ÖĞR.ÜYESİ AYŞE ELİF YAVUZ SEVER		KABUL
DR.ÖĞR.ÜYESİ AYNUR FEYZİOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ.DR.FERZAN CURUN		
DR.ÖĞR.ÜYESİ BENGİ PİRİM DÜŞGÖR		

ÖZ

RUHSAL ZAMANSALLIK KAVRAMI KAPSAMINDA PROJEKTİF BİR ÇALIŞMA

HİLÂL BEŞİKÇİ

Bu çalışmada psikanalitik kuramda ruhsal zamansallık kavramının eyleme geçen sınır işleyiş hastalarının ruhsal zaman deneyimlerinde araştırılması ve bunun projektif yöntemlerle gösterilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, eyleme geçme özellikleriyle belirgin, psikiyatri servisinde sınır işleyiş tanısı almış 5 gönüllü katılımcıyla psikanalitik yönelimli yarı yapılandırılmış klinik ön görüşme yapılmış ardından bu katılımcılara Rorschach Testi ve Tematik Algı Testi uygulanmıştır. Uygulamalar, Fransız Okulu'nun içerik analizi yöntemine bağlı kalınarak ve Freudyen belleksel izler teorisi esas alınarak değerlendirilmiştir. Bulgular eyleme geçen sınır işleyiş hastalarının ruhsallıklarında zamanın durduruluyor olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ruhsal acılarının belleksel izlerine erişemediklerinden yineleme zorlantısı göstererek zamanın bir durma biçimini deneyimledikleri projektif testler aracılığıyla gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, klinisyen/araştırmacının varlığında karşılaşılan durumlar ruhsal zamanın deneyimlenmesini anlama konusunda Öteki'nin ruhsal zamansal ve mekânsallığını göz önünde bulundurmanın önemini vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Zaman, Ruhsal Zamansallık, Sınır İşleyiş, Eyleme Geçme, Projektif Testler

ABSTRACT

A PROJECTIVE STUDY WITHIN THE SCOPE OF THE NOTION OF PSYCHIC TEMPORALITY HİLÂL BEŞİKÇİ

In this study, it was aimed to investigate the notion of psychic temporality in psychoanalytic theory in the psychic time experiences of the borderline functioning patients and to show them with projective methods. In this respect, psychoanalytically oriented semi-structured clinical preliminary interviews were performed with 5 patients who were diagnosed with borderline functioning in psychiatry service and then Rorschach Test and Thematic Perception Test were applied to these patients. The applications were evaluated based on the French School's analysis of content and the Freudian mnemonic traces theory. The results revealed that time was stopped in the psychic of borderline patients who were acting out. Since they were unable to access the traces of their psychic pain, they were shown through projective tests in which they experienced a form of stopping time through repeating. In addition, the situations encountered in the presence of the clinician / researcher emphasized the value of considering for the psychic temporality and spatiality of the Other in understanding the experience of psychic time.

Keywords: Time, Psychic Temporality, Borderline, Acting Out, Projective Tests

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, günümüz psikopatolojisinde geniş yer kaplayan sınır işleyiş hastalarıyla ruhsal zamansallık kavramı kapsamında bir araştırma yapılması amaçlandı. Çalışmanın yola çıkış amacını psikanalitik kuramda yer edinen ancak yeterince iyi ele alınmayan ruhsal zamansallık kavramı oluşturdu.

Öncelikle bana bu kavramla tanışmamda yol gösterici olan, ilgisiyle, güveniyle, katkılarıyla, merakımı merakıyla, heyecanımı heyecanıyla karşılamaktan bir an olsun geri durmayan tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Tevfika Tunaboğlu İkiz'e teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans dönemimden yüksek lisans sürecime beni psikanalitiğin bilgisine âşına eden, sevdiren, sorularına ve sorunlarına içtenlikleriyle her zaman karşılık veren, daima yakınımda hissettiğim hocalarım Dr.Öğr.Üyesi Bengi Pirim Düşgör ve Dr.Öğr.Üyesi Ayşe Elif Yavuz Sever'e teşekkürlerimi sunarım.

Zihninin bulandığı zamanlarda zihnimi berraklaştıran en yakınım Hülya Ergün'e, her koşulda ve her olumsuzlukta güçlendirici desteklerini esirgemeyen Nebil Bozyiğit'e ve Fatma Maçın'e, kitaplar arasında dolaşırken bana katkısı olabilecek herhangi bir bilgiyi dahi aktarmaktan çekinmeyen Zaur Beyoğlu'na ve uzun yıllar boyu beraber çalıştığım, anlamamda ve sorgulamamda pek çok emeği olan Prof. Dr. Sibel Arkonaç'a çok teşekkür ederim.

Yaşam kesintisiz bir akış içerisinde akmaktayken birden çok zaman iç içe geçer; anlamlarını ileriye dönük ya da geriye dönük olarak ancak birbirleriyle bulabilirler. Çalışmamı, bana da bu deneyimi yaşatan, emeğimin anlamını çalışmam sırasında beklemediğim bir olayla karşı karşıya gelerek bulduğum, kendisini uzun zaman boyunca arzuyla bekleyecek olduğum babama ithaf etmek istiyorum.

İSTANBUL, 2019

HİLÂL BEŞİKÇİ

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
BİR VECİZE.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUHSAL ZAMANSALLIK

1.1. FELSEFE ve EDEBİYATTA ZAMAN.....	3
1.2. PSİKANALİTİK KURAMDA ZAMAN.....	6
1.2.1. Psikanalitik Kuramda Zaman ve Mekân Kavramları.....	6
1.2.2. Ruhsal Zamansallık Kavramı.....	8
1.2.2.1. Freud'un Düşüncelerinde Zaman.....	9
1.2.2.1.1. "Bilinçdışı Zamansızdır"	10
1.2.2.1.2. "Fort-Da"	11
1.2.2.1.3. Belleksel İzler Teorisi.....	12
1.2.2.2. André Green'in Düşüncelerinde Zaman.....	15
1.2.2.3. Diğer Kuramcıların Düşüncelerinde Zaman.....	16
1.3. RUHSAL ZAMANSALLIK ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR...	18

İKİNCİ BÖLÜM

SINIR İŞLEYİŞLER

2.1. SINIR TERİMİ VE SINIR İŞLEYİŞ.....	23
2.2. EYLEME GEÇEN SINIR İŞLEYİŞLERDE RUHSAL ZAMAN DENEYİMİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI.....	26
2.2.1. Nesne Kaybı Endişesi.....	26
2.2.2. Yineleme Zorlantısı ve Eyleme Geçme.....	29
2.2.3. Belleksel Süreçler.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	35
3.1.1. Kuramsal Hipotez.....	35
3.1.2. İşlemsel Hipotez.....	35
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	35
3.2.1. Katılımcılar.....	35
3.2.2. Projektif Testler.....	36
3.2.2.1. Rorschach Testi.....	37
3.2.2.2. Tematik Algı Testi.....	38

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. RUHSAL ZAMAN AKIŞININ DURDURULDUĞUNU GÖSTEREN RORSCHACH TESTİ BULGULARI.....	39
--	----

4.2. RUHSAL ZAMAN AKIŞININ DURDURULDUĞUNU GÖSTEREN TEMATİK ALGI TESTİ BULGULARI.....	45
---	----

SONUÇ.....	50
-------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	64
----------------------	-----------

EKLER.....	77
-------------------	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.y.	: Yazara ait son zikredilen yer
Akt.	: Aktaran
<i>Algı-B.</i>	: Algı-bilinç sistemi
B.	: Bilinç sistemi
Bd.	: Bilinçdışı sistem
bkz.: aş.	: Eserin kendi içinde aşağıya atıf
Bkz.	: Bakınız
bkz.: yuk.	: Eserin kendi içinde yukarıya atıf
Bö.	: Önbilinç sistemi
bs.	: Baskı sayısı
Çev.	: Çeviren/Çevirenler
Ed. veya Haz.	: Editör/yayına hazırlayan
t.y.	: Tarih yok
s.	: Sayfa/Sayfalar
v.d.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri yok

Güzel – Nerdeyiz Sevgi, hangi fezada ve hangi yıldızda?

Sevgi – Sonsuzluğun bittiği yerde, oluşun sadece tasavvura geçtiği kısır ve velûd dünyada, hiçbir imkânı tanımadığı için imkânın bizzat cevheri olan yıldızda...

Güzel – Göz yaşlarımızın annesi olan küreden çok mu uzaktayız? Öyle sanıyorum ki buraya gelinceye kadar epey zaman geçti...

Sevgi – Hem uzak, hem yakın... Ona yolların en kısası hasretle yakınız, halbuki aramızda mesafelerin en geniş olan ümitsizlik var. Bulunduğumuz dünyada uzaklık ve yakınlık yoktur, ölmek ve yaşamak olmadığı gibi...

Güzel – Neler söylüyorsun Sevgi, korkuyorum.

Sevgi – Heyhat yavrum, burada korku da yoktur, biz sadece varız, sükûnun okyanusunda ebedî varlığın talihini paylaşıyoruz!...

Güzel – Ne hazin talih!... Var olmak ve hiçbir değişmede bu varlığı denememek...

(Ahmet Hamdi Tanpınar, 2000: 123)

GİRİŞ

Zaman kavramını psikanalitik kuramın ve kliniğinin neredeyse her noktasında bir sorunsal olarak düşünmeyi gerektirir. Olaylar, olasılıklar, tahminler, yorumlar, şanslar, sürprizler, üst üste gelmeler, çakışmalar her araştırmacı ya da klinisyene ruhsallıkta işlemekte olan bir zamanın işaretini verir. Beri yandan, tedavide ortaya çıkan engeller, riskler, belirsizlikler, bunların hepsi tedavi süresince önemli bir yer teşkil eder.

Mekân kavramı şimdiye kadar çokça çalışıldı. Ancak zaman kavramı bu işe göre daha zorlayıcıydı çünkü belirleyici bir kuram zaman söz konusu olunca zorlayıcıdır (Green, 2002). Winnicott, Bion kuramcıları etrafında vurgusu fazlasıyla yapılan “nesne” hattı Freud’un dürtü kuramının son hâlini yeniden düşündürür. Green’in (2002) de belirttiği gibi tüm bu “nesne” kavramı etrafında dönen “geçiş mekânı” ve “potansiyel mekân” (Winnicott, 2013), “kapsayan-kapsanan” (Bion, 1959) ilişkileri psikanalitik alanın “mekân” çalışmalarını oluşturmaktaydı. Bu sebeple izlerini klasik psikanalitik kuramın patikalarında bırakan zaman kavramını çalışmak kuramı ve kliniği farklı açılardan düşündürebilir miydi?

Psikopatoloji açısından bakıldığında günümüzde sıklıkla terapi odalarını dolduran sınır işleyişleri düşünmek kaçınılmazdı. Olumsuz terapötik aktarım, tedaviyi yarıda kesme gibi özellikleriyle tedavisi sürecinde çıkardıkları zorluklar sıklıkla her klinisyenin yüz yüze geldiği durumlardır. Böylelikle, eyleme geçen sınır işleyişteki patolojiler, araştırmanın yola çıkışında seçilen popülasyonu belirleyen en önemli kıstaslardan biriydi. Katılımcıların özellikleri en başta psikosomatik durumlardan ayırt edildi. Geniş sınır patolojiler, kendilerine yönelik ya da dışa yönelik tehlike içeren riskli davranışlar yoluyla eyleme geçenlerle sınırlandırıldı. Çünkü Green kuramında ruhsal gerçekliği defetmek için boşalımın ya psikosomatik yollarla ya da eyleme geçiş yollarıyla sağlanacağından (1977: 77) ve psikosomatik durumlarda daha “mekanik” bir zamanın olabileceğinden söz eder (2002: 45).

Diğer yönüyle, sınır işleyişlerin bu kadar yaygın ve çeşitli biçimlerde görülüp karmaşık kuramsal açıklamaların literatürü kaplamış olmasıyla ruhsal zamansallık kavramı kapsamında yapılabilecek bir çalışma sınır işleyişlerin özüne başka bir açıdan zenginlik katabilirdi. Freud'un zaman söz konusu olunca algısal süreçlerle ilgilenen tarafı ve projektif testlerin bu ilgiyle örtüşen yanı ruhsal zamansallık kavramı ile projektif testleri yan yana getirebilirdi.

Bu düşünceler doğrultusunda psikanalitik kuramda ruhsal zamanın ne anlama geldiği ve eyleme geçen sınır işleyişlerde ruhsal zamanın nasıl deneyimlendiği, zamanla ilgili sıkıntılarının neler olabileceğini projektif yöntemlerle araştırmak amaçlandı.

Literatürde yer etmiş “ruhsal zamansallık” kavramının Sigmund Freud'un dağılmış çalışmalarında izi sürüldü ve *Le Temps Éclaté* (2000) (Parçalanmış Zaman) kitabıyla zaman düşüncesine dair psikanalitik alana en büyük ilgiyi hediye eden André Green çalışmanın iki önemli ismini oluşturdu. Nesne kavramı, dürtü kavramı ve ruhsal aygıtın çalışma prensipleriyle birlikte ruhsal zaman düşüncesi yerleştirildikten sonra oluşturulan hipotez, sınır işleyiş tanısı almış 5 gönüllü katılımcıyla projektif testler (Rorschach ve Tematik Algı Testi) uygulanarak sınanmaya çalışıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUHSAL ZAMANSALLIK

1.1. FELSEFE VE EDEBİYATTA ZAMAN

“Freud ile Bergson’un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuyuz.”

(Ahmet Hamdi Tanpınar, 1995: 170)

Felsefeciler önce zamanın varlığını sorgulayıp daha sonra zamanın ne olduğunu tartışır. Yaşayan insan için zaman kavramını ikiye ayırırlar: ruhsal zaman ve nesnel zaman. Ruhsal zamanı, insan ruhunun zaman deneyimini araştırdığı bir ayırım olarak düşünürlerken; nesnel zamanı farklılıklarla deneyimlenemeyecek saat zaman olarak ele alırlar.

“Zaman” gibi çok soyut bir kavrama birçok felsefî ve edebî düşünür tarafından pek çok şekil verildi. Bu sebeple ruhsal zaman için neler düşündüklerini belirten birkaç filozof ve sanatçıya değinmekten çok fazla öteye geçilemeyeceği aşîkârdır.

Immanuel Kant (1781) tüm felsefesi boyunca zaman kavramı için türlü özellikler açıklar. En temelde, zamanı zihnin *a priori* formu olduğunu iddia eder: deneyimle ya da gözlemle sonradan kazanılan ya da şeylerin doğasında olan bir şey değildir; verilidir. Algısal dünya, zihindeki bu formdan geçmek zorundadır. Deneyim, zihindeki zaman formu sayesinde elde edilebilmektedir. *Saf Aklın Eleştirisi*’nde (1781) “zamanın gerçekliği”ni tartışır ve zaman gerçektir der. Çünkü zaman, değişimin kendisinden gelmemekte; zamanın gerçek oluşu zihinde var olan zaman moduna dayanmaktadır (Akt. Topakkaya, 2017: 169-182). Bu açıklama çalışmanın ilerleyen kısımlarında Sigmund Freud ile Kant’ı karşı karşıya getirecektir.

Felsefede zaman kavramı Henri Bergson (1913) ile özel bir yer edinir. Bergson’a göre zaman saf *süredir*. Bir ruhsal zaman tarifi olarak *süre* (*duree*) bilincin çekirdeğine yerleşik ve niteliksel olandır. Bilinç durumlarına ait kesintisiz bir akış içerisinde “lineer bir dizi hâlinde sıralanmayan, değişken ve heterojen”dir (Jacques Chevalier’den akt. Eskin, 2014: 70). Bergson, mekânsal nesnelere dayandırılan zaman yaşantısını gerçek zaman olan *süreden* ayırır. Gerçek zaman, *süre*, içsel dünyada katışıksız, tanımlanması imkânsız ancak sürekli akmakta olan bir melodinin kavranma sürecine benzer. Gözler bir melodiye kapatıldığında bilinç durumlarının iç içe geçip kaynaştığı, sürenin kesintisiz akışı hissedilir ve parçalara ayrılamaz nitelikte bir akışkanlığın var olmakta olduğu anlaşılır. Geçmiş, bitmiş bir şeyden ziyade şimdide varlığını koruyan ve sürdüren bir nitelik kazanır (Eskin, 2014: 69-79; Topakkaya, 2017: 204-219). Bu anlamda, hatıralar hatırlanmasalar da varlıklarını sürdürmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında görüleceği gibi, heterojen bir zamansallığın savunulduğu *süre* düşüncesi André Green’i Bergson ile yakınlaştıracaktır.

Ahmet Hamdi Tanpınar (2005) “yekpâre geniş bir ân” dediğinde Bergson’un “saf süre” diye sözünü ettiği sürekli akış hâlinde olan ve bu yüzden parçalanamaz olan ruhsal zaman ifadesine yaklaşır (Eskin, 2014: 82). Parçalanmaz akış, rüya, sezmek gibi tariflerle zamanının akışının ruhun içerisinde yaşandığı, mekânsal bir aidiyetten bağımsız olduğu şu satırlarla anlaşılabilir:

Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpâre geniş bir ânın
Parçalanmaz akışında.

Bir garip rüya rengiyle
Uyuşmuş gibi her şekil,
Rüzgârda uçan tüy bile

Benim kadar hafif değil.

Kökü bende bir sarmaşık

Olmuş dünya sezmekteyim,

Mavi, masmavi bir ışıık

Ortasında yüzmekteyim (Tanpınar, 2005: 19).

Marcel Proust *Kayıp Zamanın İzinde-Swann'ların Tarafı* romanındaki bir parça bir yandan bilinç akışıyla yazdığı satırlarla içsel zaman deneyimini yaşatırken bir yanıyla da yaşanan deneyimin kaynağını geçmiş bir görsel anıdan aldığıının keşfini sunmaktadır. Aşağıdaki satırlar, ruhsallıkta zamanın deneyimsel süreçlerini araştıran bu çalışmanın bir izleğini edebî bir şekilde göstermektedir. Çaya batırılan madlen kekin tadılmasıyla yazarın belleğinde bir gedik açılır ve yazar, kaybolan zamanın peşine düşer:

“... annem, alışık olmadığım halde, biraz çay içmemi önerdi. Önce istemedim, sonra, bilmem neden fikir değiştirdim. Annem birini gönderip, Küçük Madlen denilen, bir tarak midyesinin oluklu çenetleri arasında biçimlendirilmiş gibi görünen o kısa, tombul keklerden aldırdı. Az sonra, o kasvetli günün ve iç karartıcı bir yarının beklentisiyle bunalmış bir halde, yaptığım şeye dikkat etmeden, yumuşasın diye içine bir parça madlen attığım çaydan bir kaşık alıp ağzıma götürdüm. Ama içinde kek kırıntıları bulunan çay damağıma değdiği anda irkilerek, içimde olup biten olağanüstü şeye dikkat kesildim. Sebebi hakkında en ufak bir fikre sahip olmadığım, harikulade bir haz benliğimi sarıp soyutlamıştı. Bir anda, hayatın dertlerini önemsiz, felaketlerini zararsız, kısıtlığını boş kılmış, aşkla aynı yöntemi izleyerek, benliğimi değerli bir özle doldurmuştu; daha doğrusu, bu öz benliğimde değildi, benliğimin ta kendisiydi. Kendimi vasat, sıradan ve ölümlü hissetmiyordum artık. Bu yoğun mutluluk nereden gelmiş olabilirdi bana? Çayın ve kekin tadıyla bir bağlantısı olduğunu, ama onu kat kat aştığını, farklı bir niteliğı olması gerektiğini seziyordum. Nereden geliyordu? Anlamı neydi? Nerede yakalanabilirdi? ... Onu tekrar ortaya çıkarmak istiyorum. Zihnimde, çaydan ilk yudumu aldığım âna geri dönüyorum. Aynı ruh halini yeni bir aydınlanma olmadan buluyorum. Zihnimden bir gayret daha göstermesini, kaçan duyguyu geri getirmesini istiyorum. ... ve içimde, çok derinlerde bir şeyin, zincirlerinden kurtulurcasına yerinden oynadığını, yukarı çıkmak istediğini seziyorum; ne olduğunu

bilmiyorum ama yavaş yavaş yükseliyor; aştığı mesafelerin mukavemetini hissediyor, uğultusunu işitiyorum. Benliğimin derinliklerinde böyle çırpınan şey, bu tada bağlı olan, onun peşinden bana gelmeye çalışan bir görüntü, görsel bir hatıra olmalı. ... belli belirsiz yansımayı ancak sezer gibi oluyorum ... Artık hiçbir şey hissetmiyorum, o durdu, belki tekrar aşağı indi; kim bilir bir daha karanlığının içinden yukarı çıkacak mı? Tekrar baştan başlayıp on kere ona eğilmem gerekiyor. ... Sonra ansızın o hatıra karşımda beliriverdi. Bu tat, Combray’de pazar sabahları (pazarları Missa saatinden önce evden çıkılmadığından), Léonie Hala’nın günaydın demeye odasına gittiğimde, çayına ya da ıhlamuruna batırıp bana verdiği bir parça madlenin tadıydı” (Proust, 2015: 49-51).

1.2. PSİKANALİTİK KURAMDA ZAMAN

1.2.1. Psikanalitik Kuramda Zaman ve Mekân Kavramları

Psikanalitik düşüncede zaman ve mekân kavramları kuramın temeldeki tüm kavramlarını bir araya getirir. Kökenler, cinsellik, kayıplar ve arzular üzerine düşünülmeye başlandığı andan itibaren ruhsal zaman ve ruhsal mekân akla gelir.

Freud’a göre, zaman, rüyalarda mekân (place) ile temsil edilir. Bir hastası bir rüyasında bütün insanların büyük olduğunu görür. Rüya çocukluğa ait bir rüyadır, çünkü yetişkinler rüya gören kişiye muhtemelen çocukluğunda da büyük görünürler. Dolayısıyla rüyanın gizil içeriğini oluşturan zaman, mekân ile yer değişmiştir. Zamanı temsil eden, zamanı gizil içeriğinde taşıyan mekândır (Freud, 1900: 138). Bazen ardışık rüyaların zamansal olarak tersine çevrilmesi dahi nedensel ilişkinin kendisinde bir değişikliğe yol açmaz. Düşlem kronolojiyi büyük bir kayıtsızlıkla takip etmektedir. Bu durum göstermektedir ki, en azından rüyalar için ve bilinçdışı düşünüldüğünde Freud için mekânsal olan zamansal olandan önce gelmektedir. Belki de bebeğin belleğindeki kayıtların ilk kaydedilme biçiminin görsel olması buradan ileri gelmektedir (Mijallo-Mellor, 2005: 1359).

Freud zaman gibi ruhsal mekânı da ruhsalimsel incelemelerine yerleştirir ancak ruhsal aygıttaki mekân kavramını rüyadaki görsel mekân tarifinden farklı anlatır.

Ruhsal sistemlerde mekânı tıpkı bir fotoğraf aygıtının içinde oluşan imgenin ön evrelerine benzetir. *Rüyaların Yorumu*'nda (1900) ruhsal aygıtı sistemlere ayırır ve bu sistemlerin her birinin birbirine göre mekânsal olarak sıralandıklarını belirtir. Bununla birlikte belli bir ruhsal işlemin gerçekleşmesinin belli bir zamansal düzeni takip edeceğine şüphe yoktur. Öyleyse mekânsal bir yerleşimin varlığından söz etmeye gerek kalmaz. Tıpkı imgenin oluşabilmesi için işlemlerin fotoğraf aygıtının içindeki merceklerden geçmek zorunda olduğu zahir noktaların varlığı gibidirler (Freud, 1900: 259). Çağrışımlar zamansal olarak birbirlerine ard arda yaklaştıklarında mekânsal olarak da yan yana dizilmiş olurlar.

Sigmund Freud, zaman ve mekânın zihnin *a priori* ilkeleri olduğu bilgisini reddeder. Çünkü ona göre bilinçdışı ruhsal süreçler ve içerikler zamandan bağımsızdır. Zaman ve mekânın ruhsal aygıtta birtakım ruhsal eylemlerin sonucunda meydana geldiğini savunur. Immanuel Kant'ın felsefî önermesine (bkz.: yuk.) bu anlamda karşı çıkar¹:

İdde olumsuzlamayla (negation) kıyaslanabilecek hiçbir şey yoktur; mekân ve zamanın ruhsal eylemlerimizin zorunlu biçimleri olduğu şeklindeki felsefî teoriye karşı oluşan bu istisna ile şaşkınlık içinde kalırız. İdde zaman düşüncesine karşılık gelen hiçbir şey yoktur; zamanın geçişi ve zamanın geçişinin ruhsal süreçte ürettiği başkalaşmaların farkına varılmaz. Hâlbuki bu en çok göze çarpan ve felsefî düşüncede üzerinde durulmayı bekleyen bir olaydır. İdin ötesine geçememiş dürtüler ve bastırmada ide gömülmüş izlenimler âdeta ölümsüzdür; on yıllar geçtikten sonra bile ha şimdi ortaya çıkmış gibi davranırlar. Yalnızca analiz çalışmasıyla bilince geldiklerinde, önemlerini kaybedip yüklerinden boşaldıklarında, geçmişe ait olduklarının farkına varılabilirler (Freud, 1933: 74).

Bebeğin zaman ve mekânla ilişkisi ruhsal gelişiminin en başında bulunabilir. Bir başka açıdan, Abraham'a göre (1976), bebeğin ruhsallığında zaman kavramı ilk hayâl kırıklıklarından ve ilk ayrılışlardan yani mekânın oluşumundan doğar. Zaman

¹ Charles Hanly (2009), Freud'un bu reddiyesinin sağlam temellere dayanmadığını iddia eder. Hanly'e göre Kant aslında ruhsal eylemlerin zorunlu olarak zamansal olduğu sonucunda değildir. Aksine, iradenin ahlakî eylemlerini zamansız bir kendiliğin tezahürü olduğuna inanıyordu. Zaman içsel ruhsal aktiviteyi anlamak için gerekli bir koşul olması bakımından gerekli bir koşuldur.

mekânı -şeker gibi- eritir. Nitekim mekân da sağlamlığı, sertliği, kırılmazlığı temsil etmektedir. Öyleyse zaman algısı ego ile ego olmayan arasında, iç ile dış arasında bir ayrımın tanınmıyor olduğunun göstergesidir. Çünkü nesneler ve dış dünya zaman tarafından paramparça edilen arkaik ve simbiyotik mekânın dışındadır. Rascovsky (1960) ne zaman dışsal nesne şekillenirse o zaman zamanla karşılaşılacağını söyler. Dışımızdaki nesneyi elde etmek için, ilişki kurmak için mevcut bir zamana ihtiyaç vardır. Rosenfeld (1952) nesneden ayrılma ve mesafenin, zamanın geçiş hissiyle ilişkili olduğunu belirtir. Liberman’a göre (1955) zaman aslında bir nesne ilişkisidir: rahmi terk etme ve ilk soluğu alması arasındaki vajinal kanaldan geçişte şekil alan bir nesne ilişkisi (Rascovsky, Rosenfeld ve Liberman’dan akt. Abraham, 1976). Bu açıklamalar ruhsal zamansallık kavramının içerisine yerleşmiş ifadeleri oluşturmaktadır.

1.2.2. Ruhsal Zamansallık Kavramı

Psikanalitik kuramda “ruhsal zamansallık” adlandırması birbirinden hem farklılaşmış hem de birlikte işlev gören zamanların var olduğu düşüncesine dayanıyor olabilir. Öte yandan bu kavram oldukça kapsamlı, çeşitli derinliklere sahip kuramsal ve klinik tartışmaların yapılabildiği bir saha sunmaktadır. Yani psikanalitik düşüncede “zaman” kavramı diğer pek çok kavramla birlikte ele alınır. Sophie Mijolla-Mellor ruhsal zamansallık kavramını “... ruhsal süreçlerin kendi zaman yürütümünü ve duyumunu üç imkâna göre (regresyon, fiksasyon ve tahmin (anticipation)) oluşturma şekli” (2005: 1359) olarak tarif eder.

“Ruhsal zamansallık” ifadesi ve kavramı psikanalitik düşüncenin başlangıç aşamalarının hiçbir yerinde bizzat bu şekliyle görülmez. Bunun en temel sebebi insanın ruhuna ait bir zamandan başka bir zamansallığın tasavvur edilememesi olabilir (a.y.). Her şekilde zaman denilen muhtemel kavram insandan başlayıp insana döner. Başlı başına, psikanalitik düşünce için bu kavramın ruhsal oluşu *sine qua non*’dır.

Bu doğrultuda psikanalitik kuramda ruhsal zamansallık kavramının anlaşılması ve araştırılması için literatürde ayrıcalıklarıyla yer etmiş kuramcıların zamanı nasıl kavramsallaştırdıkları “ruhsal zaman deneyimi” açısından incelenecektir.

1.2.2.1. Freud’un Düşüncelerinde Zaman

Zaman kavramı felsefede oldukça yoğun tartışılırken ve edebiyatta önemli bir yer edinirken Sigmund Freud’un bizzat zaman hakkında yazdıkları kayda değer derecede azdır ve bunu da kuramsal hayatının son evrelerine saklar. Freud her şeyden önce bilinçten önce bilinçdışına dikkatini verdiği için tüm ruhsal olanı da bilinçdışının özelliklerine bağlıyordu. Muhtemelen bilincin işin içine gireceğinden ötürü zaman ve bunun deneyimi de bilinçdışının gölgesinde kalıyordu.

Ruhsal zamansallık modeli Freud’un çalışmalarında çok boyutlu bir biçimde sunulur. Kuramının hiçbir yerinde zaman kavramını tamı tamına ve özel bir biçimde görülemeyişi bununla ilişkili olabilir. Mektupları ve makalelerinde ruhsal işleyişin ilkeleri döşenirken zamanla ilişkili düşünceleri dolaylı olarak görebilmek mümkündür.

André Green (2009b) Freud’un düşüncelerinde zamanla ilgili on sekiz farklı madde bulur. Laplanche (1989) ise bunları dört boyutta çerçeveler: genetik boyut, sonradanlık etkisi (*Nachträglichkeit / après-coup*), bellek teorisi ve belleksel izlerin kaydı, bireysel ve kolektif zaman (Akt. Azoulay & Emmanuelli, 2014: 162). Araştırmanın amacı doğrultusunda daha çok bellek teorisi ve belleksel izlerin kaydı üzerinde durulacaktır.

Freud zamanın varlığını mutlak olarak görmemiştir. Marie Bonaparte’a (1940) “içimizdeki bilinç uyandığında bu içsel akışı algılar, sonra onu dışımızdaki dünyaya yansıtırız” (s. 466) diye yazar. Zamanı öznenin varlığı açısından sürekli olarak yorumlanan bir şey olarak kabul eder. Einstein’ın (1915) genel görelilik kuramını ortaya attığı sırada Freud da Metapsikoloji kuramını oluşturmaktaydı. Nasıl ki Einstein’ın kuramında onu gözlemleyen gözlemciye göre zaman farklı ölçülüyorsa Freud için de zaman öznenin ruhsal algısal süreçlerine aitti (Perelberg, 2008: 3).

Freud'un zaman kavramlarının içerisinde zaman deneyimiyle ilişkili temel başlıklar şu şekilde seçilebilir: bilinçdışının zamansız oluşu; fort-da (bobin oyunu); belleksel izler teorisi.

1.2.2.1.1. “Bilinçdışı Zamansızdır”

Bilinçdışı süreçlerin zamansızlığı (timeless) çoğu psikanalitik teori ve teknik soruların kaynağındadır. Aktarım (transference), bastırılanın geri dönüşü (return of the repressed), tedavi süresi tartışmaları ve araştırmanın asıl odağını oluşturacak olan yineleme zorlantısı (repetition compulsion) aslında buradan doğru gelmektedir.

Freud, 1915 tarihli “Bilinçdışı” makalesinin beşinci bölümünde ruhsal süreçlere ait bilinçdışı sisteminin zamandan bağımsız olarak çalıştığını açıklar. Bu demek olur ki, bilinçdışı ruhsal süreçler zamansal olarak düzenlenmemekte, zamansal gelişmeler onları etkilememektedir. Zaman ile ilgili olabilecek herhangi bir işleyişin ancak bilinç sistemine ait olabileceğinin altını çizer:

“*Bd. Sisteminin süreçleri zamandan bağımsızdır; yani, zamansal olarak düzenlenmezler, zamanla değişmezler; zamanla hiçbir ilişkileri yoktur. Zamanla ilgili oluş bir kez daha B. sisteminin çalışmasıyla ilişkilidir*” (s. 186).

Freud’a göre zamansızlık bilinçdışına ve birincil süreçlere ait olan bir kavram iken; zamansal oluş ikincil süreçler, ego ve algı-bilinç sistemine (*Algı-B.*) aittir (Chauvel ve Denis, 1995: 989).

Bilinçdışı sistemi gerçeklik ilkesinin değil haz ilkesinin egemenliğindedir. Belki de zamandan muaf oluşlarının en güçlü ispatı birbirine karşıt gibi görünen ama buna rağmen bilinçdışındaki yerlerini koruyan dürtülerin varlığıdır (Freud, 1915: 183). Öyle ki “Ruhsal İşleyişin İki İlkesi Üzerine Formülasyonlar” (1911) makalesinin sonunda Freud, bilinçdışı bastırılmış süreçlerde gerçekliğin nasıl da göz ardı

edildiğinden söz etmişti: rüyalar zamansal düzene uyum sağlamayarak bilinçdışının zamansızlığını kanıtlar.

1.2.2.1.2. “Fort-Da”

Freud, 1920 “Haz İlkesinin Ötesinde” makalesinin ikinci bölümünde “fort-da” oyununu anlatır. Birkaç hafta boyunca yanlarında kaldığı bir ailenin bir buçuk yaşındaki çocuklarının tekrar tekrar oynadığı bir olaya tanıklık ederek bu basit oyunun anlamını keşfeder. Genel olarak uslu addedilebilecek bu çocuğun elle tutulabilecek küçük eşyaları alıp onları bir yerlere fırlatma gibi bir alışkanlığı vardır. Bunları yaparken doyumun eşlik ettiğini düşündüğü bir ses çıkarır: “o-o-o-o-.” Bu ses, henüz yeni yeni kelimeleri seslendirebilen bir çocuk için Almanca’da “gitti” anlamına gelen “*fort*” demekten başka bir şey değildir. Bu gözlemini Freud başka bir gözlemiyle netleştirir. Aynı çocuk başka bir gün kısa bir parça ipin sarılı olduğu makarayla oynar. İpin ucundan tutup makarayı beşiğinin altına yollar. Makara görünmeyen bir yere yuvarlandığında “o-o-o-o-” seslerini çıkarır. İpi tekrar kendine çektiğinde makara beşiğin altından örtüyü geçerek yeniden görünür hâle gelir ve çocuk bu yenilikle “*da*” sesini çıkarmaya başlar: “burada.” Freud bu oyunu daha çok haz ilkesiyle ve onun ötesindekilerle ilişkilendirmeye çalışır (a.g.e.: 273-276). Zaman kavramına bizzat değinmez. Ancak daha sonra fark edilecektir ki diğer kuramsal çalışmaları bu temelin üstüne gelecektir.

Freud’un bu oyunda gözlemledikleri üzerine anlaşılır ki makaranın çocuğun görme alanının dışına çıkmasıyla nesnenin sürekliliği kesintiye uğramıştır. Annenin gelişi makaranın geri gelişiyle kutlanır. Bu aralıkta ruhsallıkta gelişen şey zaman kavramıdır. Aynı zamanda çalışmanın ilerleyen kısımlarında açıklanacak olan Donald W. Winnicott’un (2013) “nesne sürekliliği” kavramı da buraya bağlanmış olacaktır.

Öyleyse zaman, arzu ile onun doyum arasındaki kaçınılmaz bir gecikmeden doğar. Bu sebeple de daima umut, beklenti (expectation) ve tahmin (anticipation) ile ilişkili olacaktır (Azoulay, Emmanuelli, 2014: 159).

1.2.2.1.3. Belleksel İzler Teorisi

Freud, Wilhelm Fliess'e yazdığı mektuplarının birinde (6 Aralık 1896) ruhsal mekanizmaların bir katmanlaşma süreciyle meydana geldiğinden söz eder. Bunu açıklamak için mektubunda bir bellek modeli önerir. Dört sistem tanımlar ve her biri diğerlerine göre zamansal olarak sıralanmaktadır. Buradaki tanımlamalar belleksel izler ve onunla ilişkili olan zaman teorisiyle ilgili sonraki çalışmalarının taslağı gibidir. Burada yaptığı ilk açıklamalar, geldiği son noktada söyledikleriyle neredeyse hiçbir uyumsuzluk içermemektedir:

- İlk olarak “algılar,” gelir ve bilinç durumuna eklenir. Ancak ilk durumda ne olduklarına dair hiçbir çıkarım henüz yapılamaz.
- Ardından birinci belleksel iz sistemi gelir ve algı verilerini toplar. Bu ilk ve temel bellektir. Burada algılar ruhsatlandırılır. Deneyimin işlenmemiş ham ruhsal kayıtlarıdır. (Algı sinyali)
- İkinci mnemik iz sistemi ise bilinçdışı kavramsal bellektir. Deneyimlerin diğerlerine göre nedensel ve ilişkisel olarak düzenlenmesinden sorumludur. Şeylerin tasarımları buradadır. (Bilinçdışı)
- Üçüncü kayıt sistemi kelime tasarımlarına karşılık gelir. Buradan kaynağını alan yükler belli koşullarda bilinç hâline gelebilir. Bu düşüncenin ve kelime tasarımlarının oluşumudur. Aslen zaman içinde sonradan gelişendir. (Önbilinç) (Freud, 1896: 207-208)

Mektubundan dört yıl sonra basılacak *Rüyaların Yorumu*'nda Freud bu düşüncelerini toparlar ve açıklar: “belleksel (mnemik) iz” ruhsal aygıtı gelen algılardan kalan izlerdir. “Bellek” ise bu işlemin kendisidir (Freud, 1900: 260). Ruhsal aygıtın bir sistemler bütünü gibi işlev gördüğünü açıklar. Aygıtın en önünde algısal ürünleri alan ancak hiçbirine dair izi saklamayan *Algı* sistemi; onun arkasında bu izleri kalıcı izlere dönüştüren başka bir sistem (bilinçdışı) vardır. Belli çeşitlenmelere ve karar verme aşamalarına varan ruhsal işlemler sırasında ruhsal aygıt kendine has bir

dizi zamansal ve mekânsal² işlem dizileri oluşturur. Algılar bu şekilde *Algı* sistemine gelir ve ruhsal aygıtın içerisinde kalıcı iz yani belleksel iz oluştururlar. Kaydedilmiş belleksel izler diğer bazı bellek izleriyle *eşzamanlı* olacak şekilde birbirlerine bağlanırlar. Çağrışım ve çağrışımın sürekliliği bu sebeple belleksel izlerin eşzamanlı kaydedilmelerinden ileri gelir (Freud, 1900: 260-262; Freud, 1893: 289). Beri yandan *artzamanlı*dırlar: kaydedilen belleksel izler birbirini takip eden yaşam evrelerinin bir temsili gibi çalışır. Normal şartlarda iki artzamanlı belleksel kaydın arasında bir çevirim (translation) olmalıdır (Freud, 1896: 208). Hazsızlık veren bir durumdan dolayı eğer bu çevirim gerçekleşmezse bastırma gibi birtakım normal savunma süreçleri ortaya çıkar. Ancak eğer söz konusu olan henüz çevirime uğramamış, daha erken bir yaşam evresinden gelen bir belleksel iz ise -bu araştırmayı ilgilendiren kısım özellikle burasıdır- orada daha patolojik savunmalar oluşması beklenir. Sözgelimi; eğer bir A olayı geçmişte belli bir miktar hazsızlık vermişse, daha sonrasında belleğin yeniden uyandırılması durumunda A olayına ait belleksel izlerin etkisiyle ruhsal aygıtta hazsızlığın ortaya salıverilmesi önlenmeye çalışılır. Bellek ne kadar çok yinelense yani nüksederse acı verecek olan da bir o kadar engellenmek³ (inhibition) istenecektir (a.g.e.: 209).

Freud'un "Gizemli Yazı Tahtası Üzerine Bir Not" adlı makalesi belleksel izler teorisinin şekil aldığı ve zaman kavramına en önemli katkının yapıldığı metindir. Öncesinde yazdığı zamanla ilişkili açıklamalarını burada somut bir biçimde anlatarak teorileştirir. Freud bu makalesinde ruhsal aygıtın aslında bir bellek aygıtı gibi çalıştığını gösterir.

Bellek aygıtının alabilir kapasitesi yüzeyine not alınabilen basit bir kâğıt parçası gibi değildir: belirli bir yüzeyi kapsayamaz, sınırsızdır. Eğer böyle olsaydı bellek yüzeyi kalıcı anılarla hemence dolardı. Dahası bilinç düzeyinde unutulabilir, vazgeçilebilir seçenekler de olmazdı. Oysa ruhsal aygıt böyle çalışmaz. Freud bu

² Freud, burada sözü edilen mekânsal diziyi zamansal dizinin zorunlu bir sonucu anlamında kullanır.

³ Buradaki açıklamalar "Haz İlkesinin Ötesinde" (1920) makalesi ve dürtü kuramında geline son değişikliklerle bütünleşmiş olacaktır: bir engelleme biçimi olarak dürtünün etkinliği: yineleme zorlantısı (bkz.: a.ş.).

işleyişi bir kâğıt parçasının işlev gören biçiminden ziyade gizemli yazı tahtasının çalışma biçimine benzetir.

Gizemli yazı tahtası en altta bir mum levhadan, onun üstünde bir mumlu ince kâğıttan ve en üst yüzeyde bir selüloit levhadan oluşur. Selüloit tabakaya gelen her uyarım sonucunda mumlu kâğıda verilen baskı mum levhaya geçer ve yüzeyde görünür bir kayıt (yazı) oluşur. Eğer mumlu kâğıt alttaki mum levhadan ayrılırsa yüzeydeki yazı kaybolur/silinir. En üstte selüloit levha burada sadece algıları alıp içeri geçirmeye yarayan bir sınır konumdadır. Yüzeyinde oluşan kayıtlar bilinçdışındaki belleksel (mnemik) izlerdir. Bilinç yoluyla alınan algılar her bilinçdışı sisteme geçirilip bırakıldığında bilinç sistemi başa döner, sıfırlanır, durur. Yani burada *Algı-B.* sisteminin kesintili işlemi söz konusudur: bir algısal uyarın gelir işlenir ve sistemin işi biter, sonra tekrar diğer algısal uyarınlar gelir ve işlenir. Bu yüzden Freud *zaman düşüncesinin kökenini Algı-B. sistemindeki kesintili işleyişinde* bulur (Freud, 1925b: 412-414). Dolayısıyla ruhsallıkta oluşan *zaman kavramının algısal bir sürecin ruhsal ürünü* olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Freud için zaman kavramı bilinçdışı sistemlerde (*Bd.*) geçersizdir, zamanın geçişi tanınmaz. Neticede zaman geçişi hatırlamayı, unutmayı veya bir şeyin sonunun geleceği bilgisini içerir (Mijolla-Mellor, 2005: 1757). Bilinçdışı bu ruhsal hareketlerden muaftır, dolayısıyla zamandan da muaftır. Ruhsallıkta zaman deneyiminin geliştiği yer algı ve bilinçle bağlantılı sistemlerdir. Bu sistemlerdeki işlemler sonucunda gerçekleşen süreksizlik koşulları zaman deneyiminin oluşumuyla ilişkili görünmektedir.

Zaman bilinçdışında dikkate alınmaz, ancak bu demek değildir ki bilinçdışında zaman temsili oluşmaz. Aksine, “ruhsal zamansallık” denilen kavramın genişliğini oluşturan şey budur: bilinçdışı zamanı istediği gibi dönüştürür (a.y.). André Green’in “parçalanmış zaman” (2000/2002) kavramsallaştırması bu düşünceye denk gelecektir.

1.2.2.2. André Green'in Düşüncelerinde Zaman

André Green, psikanalitik kurama getirdiği “parçalanmış zaman” (“*le temps éclaté*”) (2000) kavramı Freud’un ruhsal aygıtı sistemlere bölerek zaman deneyimini açıkladığı kuramını hem içine alan hem de psikanalitik bilginin tüm zaman formlarını bu kavramda birleştiren bir çalışmadır. Buna göre ruhsallığın zamanla ilişkisi karmaşık zamansallıklarla bağlantılıdır. Doğrusal zaman denilen ya da “zaman oku” diye tarif edilenler zamanın birçok yönünden yalnızca biridir. Yinelenip duran zamanlar, tersine çevrilemeyen zamanların varlığıyla birlikte bilinmeyen zamanların da psikanalitik düşüncede ve deneyimde yerinin olduğu böylece vurgulanmış olmaktadır (Green, 2002: 163).

Ruhsal dünyadaki zamansallığın normal yapısı parçalanmış bir zamana dayanır. “Olumsuzun çalışması”nı (Green, 1993) es geçemeyecek olan geçmiş deneyimler tıpkı ışın gibi kırılıp parçalara ayrılır, dağıtılır ve ruhsallıkta zaman parçalanmış hâle gelir. Böylece, zamanın bu parçalanmış deneyimi, çoklu zamanların ruhsal yaşamdaki birliğini devam ettirdiği bilgisini kabul etmeye zorlar (Green, 2009a: 17). Bu bilgiye göre klinisyen türlü sonuçlarla karşı karşıya gelecektir. Araştırmanın amacını oluşturan sınır işleyişlerin parçalanmış zamanının ne şekilde deneyimlendiğini görmek bu sonuçlardan biri olacaktır.

Çağdaş psikanalitik kuram zamansal inşa için gereken (genetik bakış açısı) yolları arama düşüncesini terk etmiştir. Bu sebeple “orada ve o zaman” yerine “şimdi ve burada” ilkesini tercih eder. Green’e göre de hastanın ruhsal zamansallığını tedavi edecek hareketin ancak iki yönlü (bidirectional) tutumun benimsenmesinden geçeceğini belirtir: hem geriye dönük bakarak geçmiş kalıcı belleksel izler hesaba katılmalı hem de geçmişin belleksel izlerine ait daha iyi fikirler yakalayarak yeni bir şeyin oluşumuna (reconstruction) izin verilmelidir (Green, 2009a: 16). Bu bakış Green’in Freud için “dürtü” çağdaş psikanalistler için “nesne” kavramlarını “dürtü-nesne” çiftinde birleştirmeye çalışmasıyla eş değerdedir. Bu durum, psikanalitik kuramda Öteki’nin (the Other) zamanının bundan böyle dikkate alınacağı anlamına gelir (Green, 2002): yani klinisyenin zamanının.

1.2.2.3. Diğer Kuramcıların Düşüncelerinde Zaman Kavramı

Catherine Chabert için zaman algısı ruhsal aygıtta varlık ve yokluk durumlarına bağlıdır. Ruhsal aygıt içsel ve dışsal çifte değer taşır: dışsal uyarımların gelişi ve içsel hareketlerin varlığı. Tüm bunlar ruhsal aygıtta birlikte gerçekleşir. Zaman algısının gelişimi de bir durumdan diğer duruma geçişin tanındığı şartlara bağlıdır. Ruhsallığın en önemli işleyişlerinin yürütüldüğü bilinen haz ve hazzsızlık durumları içsel ve dışsal hareketlerin sonucunda gerçekleşir. Haz ve hazzsızlık durumları hemen oracıkta varlığın ve yokluğun tanınmasını gerektirmektedir. Bu demek olur ki, duygulanımlar ve onların dönüşümlerinin tanınması (varlık ve yokluk) zaman algısının kaynağındadır (Chabert, 2004: 706).

Jean-Claude Rolland’a göre zaman ancak ego ile anlam kazanabilir. Freud’un bahsettiği gibi geçmiş travmatik çocukluk deneyimlerinin yetişkin ruhsallığında yol açtığı yabancılaşmalar zamanın durduğu anlamına gelmek zorunda değildir. Bu deneyimler aslında ruhsal alanı parçalara⁴ ayırmıştır (“a fragmented mental space”). Ego ve egonun dışı, ruhsallıkta açılan alanlardır. Zaman ya da zamansız (timeless) karşılığı ancak ego ya da egonun dışı tanımlamalarıyla anlaşılır hâle gelebilir: ego zamana ve şimdiki zamana gönderme yapmaktayken; ego dışı zamansızlığa gönderme yapar. Bu zıtlık da üçüncü bir boyuta sahiptir: Freud’un *Zeitlos* diye tarif ettiği, bilinçdışı düşlemin zamansızlığına (Rolland, 2009: 48).

Hans W. Loewald (1962) ruhsal yapılar arasındaki ilişkilerin mekânsal değil zamansal ilişkilerle düzenlendiğini düşünür. Ruhsal yapıların, sözgelimi ego ve süper-ego unsurlarının zamanda var olduklarını ve zamanda geliştiklerini vurgular. Ruhsal zaman, Loewald’a göre, geçmiş-şimdi-gelecek zamansal biçimleri arasındaki aktif bir ilişkidir. Nesne tasarımı, dürtü tasarımı denildiğinde aktif bir süreçteki, şimdi var olanı gösteren bir zaman kavramı ima edilir.

⁴ Rolland’ın “parçalanmış ruhsal alan” kavramında zaman deneyiminin yalnızca bir ruhsal alanda muhafaza edildiğini vurgular. Green’in “parçalanmış zaman” kavramında ise daha çok bütün ruhsal alanları kapsayan birden çok zaman kavramının varlığına dair vurgu vardır.

Sabbadini (1989)'e göre bebeğin kendiyle nesnesi arasındaki ilk farklılaşmanın eksikliği ve haz ilkesinin, birincil süreçlerin, birincil narsisizmin işleyişi, bebeğin “aynı anda her yerde ve her zaman olabilen” (“*omnipresent*”) bir zaman deneyimini yaşamasına yol açar: tıpkı bilinçdışının zamansızlığının deneyimine sahipmiş gibi. Nesne ilişkilerinin kademeli olarak kurulması, ikincil süreçlerin işleyişi ve gerçeklik ilkesiyle birlikte çocuk zamanı farklılaşmış geçmiş-gelecek-şimdi zaman deneyiminde yaşamaya başlar.

Meltzer'in (1975) otizm ve otistik çocuklar üzerine yazdığı bir makalede zihinsel durumlardan söz ederken zamanı önce-şimdi-gelecek zamanı anlatmak için bir sörfçü örneği verir. Her dalgayı geçtiğinde bir önceki dalga hatırlama içinde şimdiki zamanına içine doğru geçer. Şimdiki zaman geçmişle gelecek arasında sıkışır: “Yaşamın bu dalga benzeri hareketi üzerine ilerleyeceğini düşünün, şimdiki zamandaki an döngüsel olayların tepesinde bir sörfçüde olduğu gibi iletilir ve bellek hatırlama içine girer ve beklenen an şimdiki deneyimi sürdürmeye başlar. Geçmiş ile gelecek arasında ezilen ve hatırlama organizasyonunda yalnızca riskli bir ruhsal gerçekliğe ulaşan bu şimdiki an var bile olmayabilirdi. Diyelim ki saniyenin onda biri kadar olsaydı bu gerçekten de geçmişe dönük olarak var olabilirdi” (s. 7-8).

Roussillon (2006) için belleksiz bir ruhsal zamansal organizasyondan söz edebilmenin mümkün olmadığını vurgular. Önceki deneyimlerin, geçmişin izini sürebilmenin ve duygulanımları sürdürebilmenin yolu belleğin varlığına bağlıdır. Her özne için ortak amaç, sürekli dönüştürmek, her şeyi şimdinin her şeyine çevirmek, yeniden oluşturmaktır. Bunun hem her şeyi muhafaza etmeyi hem de hepsini unutmayı mümkün kılacak anlamlara tekâbül ettiğini söyler.

1.3. RUHSAL ZAMANSALLIK ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Ruhsal zamansallığın projektif testlerde çalışılması belleksel izler teorisi ve diğer zaman teorileriyle birlikte ele alınabilir. Freud, bir şey sonra başka bir şey, yani ardılık ve sürekliliğin takip edilmesiyle tespit edilen mekânsal ilişkinin tarihsel, zamansal ilişkiyi vereceğini söyler: yani bir şeyden ötekine.

1970'lerle beraber henüz başlamasına rağmen ruhsal zamansallık kavramıyla yapılan projektif araştırmalar oldukça nitelikli, derinlikli ve çeşitlidir. Bu alandaki çalışmalar bir yanıyla oldukça benzerlik gösterirken bir yanıyla birbirlerinden epey farklılaşırlar. Farklılaştıkları nokta yöntemsel stratejilerdir. Ruhsal zamansallıkları inceledikleri yerler testlerin ya fenomenolojik kullanımı ya da belleksel izler teorisinin irdelenebileceği gösterimlerdir. Benzerlikleri ise ergenlerle de olsa yetişkinlerle de olsa ruhsal zamansal deneyimlerin inceleniyor olmasıdır.

Brelet-Foulard TAT testinde tarihsel anlatım biçimlerine odaklanmış ve “tarihdışı hikâye” kavramını vurgulamıştır. TAT’de bir hikâye anlatılması istenir ve o noktadan sonra hasta Rorschach’dan daha farklı bir zamansallık getirmeye başlar. Kökenlerini en derin dönemlerden alacak olan tarihselleştirmeye burada başvurulur. Bu tarihselleştirme zorunluluğunun öznde tarihselleştirme ve düşleme kapasitesini uyarması beklenir. Tarihin oluşturulması için kökensel referans noktasına dayanma zorunluluğu özneyi ilk sahneye kurduğu elaborasyonlara (işlemlemelere) veya bu elaborasyonlardaki başarısızlıklarına götürecektir. Eğer bu söylemsel hareketin düşlemi, kaynağı ve motivasyonu zayıf bir mantığa sahipse ikincil nedenselleştirmeden çok daha fazlası ortaya çıkabilir. Eğer bu gerilimler çok şiddetliyse, hastanın yorumlarını durdurma noktasına getirebilir. Şiirsel bir dile yakın olduğu zamanlarda bu durum gözden kaçabilir ancak sözdizimsel hareket ve sözel biçimler bunu doğrulayacaktır. Özellikle sıfat-fiiller, mastar halindeki sözel çekimler özneyi açıkça belli etmeyen bir konuma sürükleyecektir. Zamirler, iyelik ekleri, belli belirsiz sıfatların yetersiz kullanımı bu durumlar için belirleyicidir (Brelet-Foulard, 1996: 246-247). Bu yorumlama modeli sınır ve narsisistik kişilikleri olduğu kadar

bağımlılıkları, psikopatiyi ve yeme bozukluklarını anlamada kolaylık sağlar. Organize edilemeyen ödipal düşlemler, narsistik düşlemlere aşırı yatırımın yapıldığına tanıklık eden hikâyeler, yaygın depresif hareketlere karşı savunma eğilimi gösteren söylemsel operasyonlar, aktif hâldeki arkaik süreçlerin etkisinde düşünce çalışmasındaki bozulmalar tarihsel bağlantılar kurulurken karşılaşılan bozulmalardır (Brelet-Foulard: 1994: 57). Bu durumlarda tarih hesaplamada bir zorluk yaşanır, zamanı durdururlar ya da hikâyenin anlık zamanda kurulduğundan söz edilir.

Kacero 1999'da ruhsal zamansallığın kurulumuna "eksenler" adını verdiği fenomenolojik çalışmasıyla bakmıştır. Yeni interdisipliner bakışlardan yola çıkarak kodlanamayanları da içeren ve algının kültürel kodlamalardan oluşabileceğini düşüncesini de katarak tasarımların oluşturulma sürecini izlemiştir. Ona göre eksenler; bağlantılar, uzam, zaman ve mantıktır. Mürekkep lekeleri algıya dayanır ve veriler sözel bir metin şeklinde aktarılır. Kacero, oluşan bu sözel metni görsel bir imge olarak analiz etme fikrini öne sürer. Bunun için Rorschach testindeki sözel üretimleri inceler. Ona göre analizin amacı üretim koşullarını yeniden yapılandırmaktır. Kacero, zamansal eksenle on madde oluşturur. Bu maddelerden yola çıkarak üretim sürecinde öznenin zamansal boyuta geçişi izlenecektir: *"Bir kelebek. İki bıyık. Hepsi bu kadar. Bilmiyorum. Lekeler. İki ayı, çayırılık, dağ gibi. Bir kıta. Bir güneş. Pirzola. Leke. İki kemik. Bu kadar."* Fiiller yoktur. Hiçbir niteleyicilik de yoktur. Zamandan ve mekândan kopuş, nesneler arasında bir farkın gözetilmediği durumu hatırlatır. Bu, algısal ve duygusal yoksunluğun bir ürünü olan boşluğun ta kendisidir. Başka bir örnek; *"uçmakta olan bir kuş"* veya *"tehlike hâlindeki boğalar"*: burada zaman dondurulmuştur. Tıpkı bir fotoğraf gibi böyle bir zamanda şeylerin nerede olduğunu ve ne kadar büyük oldukları saptanabilir. Harekete geçmek tehlikelidir çizgisel zaman yaşanmaz, çizgisellik kayıpları yani onun getirdiği duyguları yaşamak demektir. Burada ise harekete geçmemezlik kapalı bir dünya yaratır. Tüm dürtüsel hareketler hareketsiz hâle getirilir. Ân, dondurulur.

Kültür çalışmaları kapsamında zaman kavramının incelendiği çalışmalar da vardır. Patoloji alanından farklı olarak XXII. Uluslararası Rorschach Kongresi'nde (2017) "Kültür Çeşitliliğinde Öznel Zaman: Projektif İfadeler" başlığında bir sempozyumda ilk kez kültürel bir zeminde projektif yöntemlerle öznel zaman

çalışılmıştır. Sola & Marfisi (2017) çalışmalarını Azoulay ve Emmanuelli'nin kılavuzuna (2014) göre temellendirerek İtalya'nın güneyinde yer alan popülasyonun zaman deneyimine ait yavaşlığı projektif testlerle göstermeye çalıştılar. Djebbar (2017) Cezayir popülasyonunun projektif testlerde sundukları dilsel ifadeler aracılığıyla zaman tasarımının anlamlarını araştırdı. Zangue & Azoulay (2017) Sahra altı Afrika ülkelerinden Kamerun'daki öznel zamanın döngüsel (cyclical) deneyimini kültürün sembolik yapılarında aradılar. Azoulay (2017) ise geçmiş tarihten bilinen Hindistanlı *Jimmy P.*'nin ön test-son test protokollerinde kültürel çeşitliliği zamansallık açısından incelemiştir.

Roman (2006) projektif testlerin sunduğu “zaman çalışması” deneyimini travma geçirmiş bir hastanın projektif protokollerinde izlemiş ve “sözde-sürekli zamansal” kavramını ortaya atmıştır. Roman, burada baştan çıkarılma sahnesinin projektif sahneyle yer değiştirme olasılığı sorgular. Projektif çalışmadaki zaman çalışmasında travma sınırlandırılmaya çalışılır ve üç gösterge bunu tanımlar: hikâyenin kaydedilme biçimi (öznel katılım ya da düşlemsel söylem), travmatizme takılmanın üstesinden gelmede düşlemin tedavi ediciliği (farklı sahneler ortaya koyma) ve projektif ifadelerde zamansallığın figüratif kapasitesi (konuşma zamanları, zamansal organizasyon, olası zamansallıklar). Roman'a göre projektif çalışma bir zaman çalışmasıdır. Travma durumunda projektif üretimlerdeki sözde-sürekli zaman bu zaman çalışmasına aslında bir saldırıdır. Cinsel yanıtlar primitif uyanışlara yol açar. Yanıtlar ve anket arasındaki tasarımlarda yarıklar oluşur. Üretimin tamamı zamansal mekânsal bağlantının yokluğunda gelişir. Sözde-sürekli zamansal denilen, kartlar boyu aynı nesnenin görüldüğü projektif bir durumda harekete geçirilen zamanın niteliği araştırılır.

Azoulay 2006'da projektif testler yoluyla ruhsal zamansallığın ifadesi ile benlik tasarımları arasındaki ilişkiyi psikotik bir ergenin protokolünde araştırır. Bu çalışmasında projektif testlerin iki temel göstergeye göre okunmasını önerir: “çağrışımsal süreklilik” ve “kartların farklılaşması.” Çağrışımsal süreklilik aynı karta verilen yanıtlar arasındaki bağlarda, yanıtlarla anket içeriği arasındaki farklılıklarda, testörle kurulan etkileşim bağlarının ortaya çıkarabileceklerinde incelenebilir. Tüm bunlar düşünce süreçleri arasındaki bağların dinamiğini ortaya koyar. Çünkü her

düşünce ondan önce oluşmuş olanı ve sonra gelecek olanı birbirine bağlayan bir iz kaydeder. Eğer bu izi görebilmek mümkün oluyorsa zamansal tutarlılık ve zamanın akışına izin verildiğinin ruhsal ibarelerini görebilmek mümkündür. İzin kaydının oluşmadığını gösteren çağrışımın süreksizliğinde ise TAT'deki hikâyelerin açılanması geçersiz kılınır. Bu durum Rorschach'da etkileşim fiillerinin yokluğunda fark edilir. İkinci olarak kartların farklılaşması göstergesinde ise kartların sembolik değerleri göz önüne alınmalıdır. Her kart bu anlamda diğerinden farklıdır. Eğer özne bu farklılığı tanır, algısal ve projektif olan arasında ayrımı hissettirirse hem içsel hem de dışsal zaman akışındaki farklılıkların gerçekleşmekte olduğunu gösterir. Uyarıcı değişimini ve böylece herhangi bir değişim sürecinin kabulü böyle tespit edilebilir. Ters durumda, aynı yanıtlar kartlar arasında tekrarlanır durur. Bu, yineleme zorlantisına tekabül eder. Bu durum zamansallığın tanınmadığının işaretçisi olacaktır.

Pheulpin ve Bruguière (2002) projektif çalışmalarında “türbülans zaman” kavramını ortaya koyarlar. TAT'de oluşturulan hikâyenin dilsel, mantıksal, mekân ve zaman biçimlerinin dönüşümlerine bakarak sınır kişilerin düşünce biçimlerini araştırdılar. Türbülans zaman kavramını ortaya koydukları olgunun Rorschach ve TAT protokollerinde başlangıçta zengin ve düşlemsel bir etkinlikte başlayan üretim süreci kaynakların tükendiği bir noktaya varır ve zamana olağan dışı bir yolla yatırım yapılır. Zamansallıktaki çarpıklık tarih içinde hikâye geliştirmede başarısızlığa yol açar. Sözgelimi ilk cümlede çocuk somurtmaktayken aynı hikâyenin son cümlesinde çocuk somurtmak üzere bir köşeye gitmekteydi. Kartlardan karta daha düşlemsel zenginlik açılanabilirken bazen de tam tersi gerçekleşir. Anlaşılır ki bu tip bir ruhsal zamansallıkta kişi olağan bir hikâye anlatamamaktadır, anlamını algılamamanın zor olduğu bir şey üzerinde üretim yapmaya çalışmaktadır. Zaman yönünü şaşırmış türbülansa girmiş ruhsallıkta girdaplar oluşmuştur. Ruhsal zamansallığı irdelerken sınır işleyişteki süreçler ile psikotik süreçler arasındaki ilişkiyi tartışmaya açmaları çalışmalarının önemli bir yanını oluşturmuştur.

O. Husain şizofrenlerde çizgisel zaman üzerinde çalışmıştır. Zamansal süreklilik olmadığından önce-sonranın karmaşıklığında yanıtlar tersine çevrilebilir hâle gelir (Akt. Duboz vd., 1990: 223). Ayrıca Husain bu çalışmada zamanın doğrusallığı içindeki kaydın belirgin güçlkle ortaya çıkmasının, öznenin kendi

tarihinin kökenleri ve inşası üzerine kurulu bir sorunundan kaynaklandığını belirtmektedir (Akt. Azoulay ve Emmanuelli, 2014: 170).

Azoulay ve Emmanuelli (2014) biri sınır işleyişte olduğu düşünülen ergenlerle diğeri kontrol grubu ergenler olmak üzere ruhsal zamansallığı iki grupta kıyasladılar. Ergenlerin zamansallığa giriş biçimlerini projektif testlerde incelemeyi amaçladılar. Çalışmalarında ruhsal zamansallığın değerlendirilmesi için daha önce geliştirilmiş kavramların sentezini yaptıkları bir kılavuz hazırladılar. Bu kılavuza göre ruhsal zamansallığa erişimi veya engelleri belirleyen on üç kriteri ergen gruplarında karşılaştırdılar. Ergenlerle olan ruhsal zamansallık çalışmalarında ergenliğin gelişimsel zamanında yaşanan aksaklıklara bakılmıştır. Bu çalışmada benzer bir yol tutulması amaçlanması yanı sıra yetişkin psikopatolojisinde ruhsal zaman deneyiminin incelenmesi amaçlanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SINIR İŞLEYİŞLER

2.1. SINIR TERİMİ VE SINIR İŞLEYİŞ

“Sınır” terimi ilk kez Charles Hamilton Hughes’un tarafından, editörü olduğu *The Alienist and Neurologist* dergisinin 1884 tarihli sayısında kullanılır. Ancak terim tanısallık ve kavramsal değerini henüz kazanmamıştır. 1921’e gelindiğinde *Psychoanalytic Review* dergisinde Thomas Verner Moore, “Parataksiler: Bazı Sınır Ruhsal Durumların Bir Çalışması ve Analizi” adlı makalesini yayınlar (akt. Kohon, 2007: 204). Sigmund Freud ise (1925a) August Aichhorn’un *Asi Gençlik* (Wayward Youth) kitabına yazdığı önsözde eğitimcilere yönelik bir şeyler ifade ettiği sırada aynı terimi ilk kez “sınır ve karışık olgular” diye yazdığı satırlarda kullanmıştır (s. 275). Buraya kadar deliliğin sınır durumlarını az çok karşılıyor olmaktan öteye gidemeyen “sınır” terimi hastalığın sınıflandırılıp yer edinmesi anlamında kavramsal değerini ilk kez Adolph Stern’in 1938 tarihli makalesi ile kazanacaktır: “Nevrozların Sınır Grubunda Psikanalitik İncelemeler ve Terapi.” Bu sebeple, Amerikan psikanalistlerden olan Adolph Stern literatürde “sınır kişilik” teriminin babası olarak geçecektir.

Stern karşılaştığı hastaların özelliklerinden “açıkça ne psikotik ne de psikonevrotik grubun içine giren geniş hasta grubu” çıkarımı yapar ve bu hastaları sınır gruplar diye ayırarak onlara ait birtakım özellikler niteler:

1. Narsisizm
2. Ruhsal kanama (acı)
3. Aşırı hassasiyet
4. Ruhsal katılık (rijidite)

5. Olumsuz terapötik tepkiler
6. Aşağılık duyguları
7. Mazoşizm
8. Derin güvensizlik ya da endişe durumu
9. Yansıtma mekanizmalarının kullanımı

10. Kişilerarası ilişkilerin yürütülmesinde, gerçekliğin sınanmasında zorluklar (Stern, 1938, s. 468).

Bugün bu özellikler kliniklerde geçerliğini hâlâ koruyor. Stern'den sonra sınır terimini çok farklı yaklaşımlarla açıklayacak ve klinik örnekler getirecek olanlar benzer bir hatta gidecektir. Bununla birlikte kimileri sınır terimini kullanmaksızın tanımladıkları farklı terimler bile olsa (“yatırılması gerekmeyen/gezici/ambulator şizofreni” (Zilboorg, 1941); “mış gibi kişilikler” (Deutsch, 1942); “şizofreni öncesi” (Rapaport vd., 1945-46); “sahte nevrotik şizofreni” (Hoch ve Polatin, 1949); “şizoid kişilik yapısı” (Fairbairn, 1951); “psikotik karakterler” (Frosch, 1964) (akt. Kernberg, 2016: 19)) güncel klinikte adına sınır denilen patolojileri açıklamış olacaklardır. Bu açıklamalar incelendiğinde (bkz. Kernberg, 2016; Green, 1986; Kohon, 2007) görülmektedir ki sınır patolojileri işaretleyen bu ortak klinik özellikler benzerlik taşımaktadır. Ruhsal zamansallık sorunsalını ilgilendiren özellikler çalışmanın ilerleyen kısımlarında açıklanacaktır.

Jean Laplanche ve Jean-Bertrand Pontalis (1973) sınır terimini “nevroz ve psikoz arasındaki sınırda yatan psikopatolojik rahatsızlıkları, özellikle görünürde nevrotik belirtiler dizisini gösteren gizil şizofrenileri tanımlamak için” kullanır (s. 54). Burness Moore ve Bernard Fine (1990) psikanalitik terimlere ve kavramlara yer verdikleri eserlerinde *sınır durumlar* (borderline states) diyerek “ruhsal organizasyonda nevrotik bir seviyeden psikotik bir seviyeye gerileme süreçlerinde konumlanan” ifadelerini kullanırlar.

Sınır patolojilerin tanımlanması 20. yüzyılın başlarıyla başlar bugün günümüze kadar psikanalitik açıklamalar ve üzerinden yapılan tartışmalarla genişleyip

durmuştur. Sözelimi Kernberg (2016) sınır işleyiş denilen hastalar için “yapısal” özellikler ortaya koyarken Bergeret (1974) “yapı” ifadesini reddeder. Çünkü ona göre erken dönem travmalar ruhsallığı bu dönemde yapılandırmış olamaz; yaşamın sonraki evrelerinde bu travmalarla yüzleşilme durumu sınır işleyişleri ortaya çıkaracaktır (De Tyche, 2011: 39).

1953 yılında psikanalist Robert P. Knight’tan beri “sınır durum” kavramı kullanılıyor iken çağdaş psikanalitik yaklaşımlarla en son gelinen noktada “durum” diye nitelenen sınır patolojiler Chabert’in önerisiyle “işleyiş” terimini kazanır. Çünkü Chabert’e göre sınır patolojiler bir durum olup noktasal veya geçici olmalarından ziyade çok daha belirlenmiş, çok daha kararlı ve karmaşık birtakım ruhsal düzeneklerden oluşan belli ruhsal örgütlenmelerdir (Chabert, 2017: 13).

Chabert, Stern’in ve sonrasında gelenlerin bu patolojilere ait “ne nevrotik ne psikotik” tarifini olumsuz bulur. Chabert’e göre bu patolojiler “arada” oluşlarıyla sınır özelliklerini kazanmamaktadırlar. Klinikte görülmeyen yaşamına işlevsel bir biçimde devam edebilen sınır işleyişler de söz konusu iken o hâlde çok geniş bir yelpazeden söz edilmelidir. Psikotik ve nevrotik özellikleri klinikte incelemenin çok da doğru bir çalışma olmayacağına bunun yerine bu patolojilerin ortaya çıkış sebeplerini ve savunma düzeneklerini anlamaya çalışmanın daha uygun düşeceğine inanır (Chabert, 2017: 13-14).

Özetle anlaşılacağı üzere sınır adı verilen bu psikopatolojik terimi çeşitli kuramcılar farklı şekillerde ele almıştır. André Green’in (1986) iyi bir şekilde ifade ettiği gibi, sınırlar her bir uzman için farklı yerlerde konumlanmıştır: o hâlde denilebilir ki sınır terimi daha çok bir “kavram”dır. Klinikte görülen her çeşitte ve zenginlikteki hastaları anlamada ve tedavi etmede klinisyenin ya da kuramcının geliştirdiği belli bir zihinsel uğraşa dayanır (Chagnon, 2012: 9-10).

2.2. EYLEME GEÇEN SINIR İŞLEYİŞLERDE RUHSAL ZAMAN DENEYİMİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Sınır işleyişlerde ruhsal endişenin kaynağını oluşturan “nesne kaybı endişesi” ve sonucunda meydana gelen “yineleme zorlantısı ve eyleme geçme” ruhsal zamansal problemlerin ortaya konması bakımından öne çıkar. Aynı zamanda bu patolojilerin ruhsal problematiklerini “belleksel süreçler”le birlikte açıklamak ruhsal zaman deneyimlerini sorunsallaştıracaktır.

2.2.1. Nesne Kaybı Endişesi

“Yitikteki en dayanılmaz şey gözden yitirmek midir? ... görünmez olanı sevmekte engelli olmak mı? Bizim için gerekli olan öncelikle görmektir.”

(Jean-Bertrand Pontalis'den akt. Chabert, 2017, s. 15)

Bir ruhsal aygıtta bilinçdışı kısmî ya da bütün nesne ilişkilerinden yapıldır (Green, 1977: 80). Dolayısıyla sınır işleyişlerin zamansallıkla ilgili problematiklerini anlamak ruhsal zamanı oluşturacak olan bilinçdışının nesne ilişkilerini anlamaktan geçer.

Sınır işleyişlerin analizlerinde ruhsal gelişim dönemlerinin dikkat çeken boyutu erken dönem nesne ilişkileridir. Nesne ilişkileri pregenital fiksasyon ve regresyonlarda özelleşmiştir. Sınır işleyişlerde endişe, erken dönemde sevilen nesnenin ya da dayanak alınan nesnenin kaybıyla bağlantılıdır (Green, 1977: Chabert, 2017: Kernberg, 2016).

Bu dönemde anne-bebek ilişkisinde eğer engeller, aksaklıklar meydana gelirse bebeğin ruhsallığında içsel çerçeve, içsel sınırlar sağlam bir şekilde oluşamaz. “Arayüzey”in (Anzieu, 2008) oluşmadığı, düzenlenmiş bir ruhsal mekânın oluşmadığı durumlar ortaya çıkar (Pheulpin ve Bruguière, 2012). Nesnenin

kullanımına geçiş (Winnicott, 2013) “geçici, zayıf ve seyrek”tir (Chabert, 2017: 15). Yani, ruhsallıkta tadını çıkarmaya yarayacak potansiyel bir alan (ya da mekân) tam anlamıyla kurulamamıştır. Winnicott’un sözünü ettiği nesne kullanımı sınır işleyişlerde geçersizdir. Nesne, öznenin saldırılarına karşı hayatta kalabilecek gibi değildir (a.y.). Aşağıdaki alıntıya benzer bir durumda “düşünölmesi imkânsız endişe”ye karşı bebeğin örgütlediği “ilkel savunma mekanizmaları”nın zamanı durdurma yönünde harekete geçirdiği düşünölabilir:

“Annenin var olduğu hissi x dakika sürer. Eğer anne x dakikadan fazla uzakta kalırsa annenin imagosu solar ve onunla birlikte bebeğin birlik simgesini kullanma kapasitesi de biter. Bebek sıkıntıya girer, ama bu sıkıntı kısa bir sürede *onarılır* çünkü anne x + y dakikada döner; x + y dakika içinde bebek değişmemiştir. Ama x + y + z dakika sonra bebek *travmaya* girer; x + y + z dakika sonra annenin dönmesi bebeğin durumundaki bu değişmeyi onarmaz. Travma bebeğin hayat sürekliliğinde bir kopuş yaşadığını ima eder; artık o "düşünölmesi imkânsız endişe"nin tekrarına ya da tam olarak gelişmemiş ben yapısının özölmesi sonucu ortaya çıkan akut karışıklığa geri dönme tehlikesine karşı ilkel savunma mekanizmaları örgütlenmiş durumdadır” (Winnicott 2013: 123).

Freud (1917b) “Yas ve Melankoli” metninde nesne kaybını işler. Yas durumunda nesnenin ölümü bilindişı tarafından tanınmaz ancak birtakım dürtüsel yatırımların eksikliği bilindişını etkiler. Arzu içeriklerindense burada dürtü ve nesne ikililiği ön plâna çıkar (Green, 2002: 19). Ruhsallık, kaybı ölümü bizzat tanıyamaz çünkü bilindişında ölüm fikri yoktur. Nesnesiz kalış ruhsallığı en başa götürür ve erken dönem sorunsalları baş role geçer. Eğer bu kaybın yası uzun süre devam ederse yas tutulamaz ve depresif pozisyona (Klein, 2011) geçilemez. Buradaki sorunsalla baş edilmeye çalışılan güncelde yeniden aktif hâle gelir. Ruhsallık nesneyle birleşmeye egonun bir parçasını feda etme uğruna çabalar. Nesneyle bu birleşme bütünleşme çabası kaybedilen nesneden ötürü ileri gelir ve zaman problemini açığa çıkartır (Green, 2002: 19). Bu savunma çabası ruhsallığın erken dönem mekanizmalarını hem şimdiye getirerek şimdinin akmasına engel olur hem de bir yanıyla nesneyle bütünleşme illüzyonu zamanı durdurma etkisini devreye sokar.

Nesnenin sevgisini kaybetme ile nesne algısının kaybı arasında bir ilişki söz konusudur. Ruhsal zamansallıkla bağlantısına giden yol buradan doğru anlaşılabilir. Acı yaratan uyarılmalar kendini göstermeye başlayınca içsel algıların başarısızlıklarıyla baş etmek ve onları etkisiz hâle getirmek için bu kez algının aşırı-yatırımı gerçekleşir (Chabert, 2004: 713).

Nesneyle ilişkide “görme-görülme”ye olan bağımlılık belirgindir. Bu sorunsal, benliğin sınırlarını hayli kırılanaştırır. Narsisizmdeki bu zayıflık, sınır işleyişleri en çok da sevgi akımıyla ilişkili etkili temaslardan yoksun bırakır (Bergeret, 2011: 372). Narsisistik hassasiyetlerin yoğunlaştığı bir ruhsallıkta “görme-görülme”ye dayalı bir işleyiş söz konusuysa belleksel malzemenin kaydedilen ilk biçimi (yani görsel olan) hassasiyet kazanmıştır. Sonuçta çifte bir yatırım söz konusu olur: hem algılama hem de algılanma ihtiyacı (Chabert, 2004: 713). Bu durum ruhsal zaman deneyiminde bir farklılığa yol açar. Çünkü mevcut olan, daha doğrusu “görünür” olan algı yalnızca şimdiki zamana ait olarak varlığını sürdürür (a.e.: 714).

Özetle, sınır işleyişlerde, nesneyi kaybetme tehlikesiyle karşılaşmamak için herhangi bir süreç başlamadan durdurulur. Tüm dürtüsel hareketler hareketsizleştirilir. Ayrılmalarda, kayıplarda, gözden kaybolmaların doğasında başlı başına bir durumdan diğer duruma değişimi ifade eden “zaman” problemi yatmaktadır.

Nevrotikler cinsel kimlikleri konusunda; psikotikler kendiliğin birliği konusunda, sınır patolojiler ise kendiliğin *sürekliliği* konusunda bir sıkıntı yaşarlar (Anzieu, 2008: 128). Winnicott (2013) annenin t++.. zaman sonra gelişile birlikte bebek için annenin varlığıyla yokluğunun hiçbir değerinin kalmayacağından söz etti. Söz konusu olan herhangi bir tasarımı olmaksızın “kayıp” bir annedir artık. Green’in de belirttiği gibi nesnenin çok fazla tacizkârlığı varsa ya da tam tersine çok fazla eksikse, her iki durum da nesnenin telâfisine yönelik temsil etme hareketleri devreye geçer: dürtü ya somatizasyona uğrayacaktır (“somatic exclusion”) ya da eylem yoluyla boşaltılacaktır (“expulsion via action”) (Green, 1975: 38-39; Green, 1977: 74).

2.2.2. Yineleme Zorlantısı ve Eyleme Geçme

" Ve Sisyphos'u, zalim mihnetler çekmekte iken, gördüm, Kocaman bir kayayı iki yandan yakalamış, tepeye çıkarayım diye, kollarıyla ve bacaklarıyla dayanıp itiyordu; ama doruğa yerleşmek üzereyken bir kuvvet onu geri çevirirdi ve sıkılmaz kaya tekrar yere kadar yuvarlanırdı. O gene kavrayıp itmeğe koyulur, üyelerinden ter akar, kopan toz başından aşardı."
(Homeros, 1971)

Doyuma ulaşmamış geçmiş deneyimler kişinin sonraki yaşam dönemlerinde benzer pozisyonları yaratır. Biçimsel olarak tekrar tekrar aynı olayla karşılaşılır ve Freud'un (1917a) Nietzsche'den alıntılanacağı gibi bir duruma dönüşür: "aynının sonsuz geri dönüşü." Yaşantının bu nitelikteki yinelenişi ego için bir haz vermeyen şeyi açığa çıkartır. Freud "...haz ilkesini çiğneyen bir yineleme zorlanımının gerçekten var olduğunu kabul etme cesareti[nin]..." olması gerektiği kanısına varır (Freud, 1920: 282). Sonuçta, haz ilkesinin ötesinde bir şey daha varsa o da haz ilkesiyle yan yana gelebilecek yineleme zorlantısıdır. Ancak burada yineleme zorlantısı varsayımını haklı çıkaracak kadar yeterli açıklamalar yapılmamıştır. Çünkü burada haz ilkesini geçersiz kılan şey daha ilkel, daha temel, daha dürtüsel bir şeydir (a.e.: 283).

Freud, *Rüyaların Yorumu* 'nda (1900) bilinçdışının zamansızlığı ve Kurt Adam (1918[1914]) olgu öyküsünde açıkladığı sonradanlık etkisi (*Nachträglichkeit*) kavramından sonra "Hatırlama, Yineleme ve Derinlemesine Çalışma" (1914) makalesinde zamansallık açısından bir önemli ruhsal olaydan daha ilk kez söz eder: "yineleme zorlantısı". 1914 tarihli bu makalesinde geçmiş dönem yaşantıların sonraki dönemlerde ne şekilde yinelendiğinin ilk taslaklarını çizer. Bu metninde hastaların geçmişte ayrıcalıklı nesnelerle kurdukları ilişkileri farkında olmaksızın eyleme geçirerek aktarımda yeniden ortaya koyduklarını belirtir. Freud'a göre aslında eyleme geçme hatırlamamanın sonucunda ortaya çıkar. Aktarımda açığa çıkan bu durum gerçek hatırlamanın yerini tutan bir hatırlama yoludur (Freud, 1914). Sözelimi analizan temel kurallara isyankâr bir tavırla karşı çıkarken babasına yönelik isyanını

tekrarladığını hatırlamak istememektedir. Bilhassa ona yönelik duygularını hatırlayamadığı için bunu yapmaktadır (Green, 2002: 75). Freud’a göre nasıl ki aktarım yineleme eyleminin yalnızca bir parçasıysa, yineleme de bastırılan geçmişin bir aktarımıydı (a.y.).

1920’de “Haz İlkesinin Ötesinde” makalesi ise belli gözlemler sonucunda birtakım yeni kapılar aralar. Aktarım nevrozu geçirilmeyen durumlarda görülen yineleme zorlantısı nedir? Klinik alanın dışında gerçekleşen eylemlerin yinelenmesi nasıl düşünülmelidir? Bu soruların sonucunda yineleme zorlantısı artık dürtünün bir tür *etkinliği* olarak açıklanmalıdır (Green, 2009b: 196; Green, 2002: 76; Freud, 1920: 280). Böylece sınır işleyişlerde görülen yineleme zorlantısını anlamaya daha fazla yaklaşılmış olunur.

Freud (1920) dürtüleri ruh ile beden arasında bir sınır kavram olarak açıklar. Dürtüler iki farklı etkinlikten biri yoluyla ifade bulur. Ya şey tasarımlarına dönüşeceklerdir ya da boşalım yolunu seçeceklerdir (Green, 2009b: 197). Şey tasarımlarına dönüşecekleri bir durumda gerilim yaratan çatışmaların organizasyonlarının zenginleşmesinde, yatırımların çeşitlenmesinde, derinleşmesinde, aktivite alanlarının yaygınlaşmasında ve verilecek yanıtların değişime uğramasında etkili olur. Ancak boşalım (discharge) durumunda dürtü eyleme geçme yoluyla boşalacaktır. Dürtü hemen hemen hiçbir materyalin muhafaza edilmesine izin vermeyecektir. Bu da yineleme zorlantısına yol açacaktır (Green, 2002: 77). Bilinçdışının zamansızlığı bunu doğurmaktadır. Şimdiki zaman geçen zamandan farklı olsa da bilinçdışı için bunun bir önemi yoktur. Bu sebeple şimdiki zaman, zamanın sürekli boşlukla güncellendiği aktüel bir zamana dönüşmüş olur. Bu durum, Freud’un “bilinç bir anı izinin yerine doğar” (Freud, 1920: 285) sözündeki bilinç durumundan (şimdiki zamandan) daha farklı bir şeydir.

Green (1977) dürtü kuramı bağlamında yineleme zorlantısına gidecek yollar öne sürer. 2 farklı doğaya sahip ruhsal alanın varlığından söz eder: dürtünün kaynağı olarak *beden* (soma) ve dürtünün amacı olarak *eylem* (acting). İlki organizmayla, biyolojik olanla ilişkiliyken diğeri libidinal yüklerle bağlantılıdır. Burada dürtünün amacı halüsinatuar bir doyum girişiminin başarısızlığından sonra gerçek bir doyum

için “spesifik bir eylem” gerçekleştirmektir. Normal bir gidişatta bu beklenir ancak daha farklı ve sıkıntılı ruhsal pozisyonlar Freud’un tanımlamış olduğu “spesifik bir eylem”dense onun zıttı bir anlama sahip olan “eyleme geçme” (acting out) yolunu (aktarımda ortaya çıkan eyleme geçme durumundan daha farklı olarak) seçer. Bunun anlamı “sahneye çıkmak”tır (Green, 1977: 74). Ruhsal gerçeklik (yani sözgelimi sınır işleyişler için acı verici olan ruhsal kanamalar) teğet geçilmek istenerek organizma çöküşten uzaklaştırılmak istenir (a.y.).

Eyleme geçmede sembolizasyon eksikliği söz konusudur. Ne bir libidinal bedenle ilintilidir ne de sembolik bir anlam taşımaktadır. Safi bir boşalım yolu olarak kullanılır ve hasta her yönüyle gelebilecek bütün anlamlara kördür (a.e.: 77). Eylem boşluğu doldurur ve deneyimin ertelenmesine hiçbir şekilde müsaade edilmez (a.e.: 82).

Sınır işleyişler için yineleme zorlantısı daha çok André Green’in bahsettiği gibi *zamanın-tersine* (“anti-time”) olan bir ruhsal uğraşta ortaya çıkar (Green, 2002: 121). Her şey başladığı yere geri dönmek zorundadır. Ertelendiğinde derinlemesine çalışmayı mümkün kılacak ve belki de çözümlenebilecek hiçbir çatışmanın sürdürülmesine izin verilmez, hemen oracıkta aktüalize edilir, boşaltılır. Böyle olunca ne yeni ruhsal malzemeler ortaya çıkar ne de ruhsal işlemlerde ilerlemeler (progression) gerçekleşir (a.y.). Bütün ruhsal alanlar işgal edilerek olumsuz olan için yer bırakmaksızın zamansallık davadan düşer (foreclosure) (Bokanowski, 2001: 907). Zamansallığa erişim gerçekleşmemişse, uyaranlara karşı koruyucu bir kalkan da bozulacaktır (Freud, 1920) ve kişi uyaranlara karşı koruyucu bir kalkan sağlamanın başka bir yolu olarak zaman algısını çarpıtmalara uğratacaktır. Sözgelimi geçmişi şimdiki zamandan ayırt etme kapasitesileri zayıf kalacaktır (Kernberg, 2016: 83).

Yineleme zorlantısı, yani hem patolojik belirtilerindeki hem tedavi süreçlerindeki eyleme geçmelerde yıkıcı dürtüler, yineleme zorlantısına hizmet ederken derinlemesine çalışma (perlaborasyon) mümkün olmaz (Kernberg, 2016: 88). Yıkıcı ölüm dürtüsünün işleviyle bağların çözülmesi sonucunda durgunluk (stagnation) ve geçici olarak durdurma (suspension) süreçleri gelişir. Bu yıkıcı ve durağan süreçler, ölüm dürtüsünün hizmetinde eyleme geçen sınır işleyişlerin

ruhsallığında yaşanan zaman deneyimleri olarak geçer (Green, 2002: 45). Ruhsal dünyada zaman akamaz, durur. Derinlemesine çalışma olmadığında zamansallığa geçiş de imkân bulamaz.

Yinelemeyle boşalmanın sağlanması ruhsal aygıtın kalbinde aslında bir boşluk, bir gedik açma çabasıdır. Bu anlamda, yineleme zorlantısı “zaman cinayeti” olarak anlaşılır (Green, 2002: 78). İki açıdan anlaşılması gerekir: ertelenemez ve engellenmelere katlanılamadığından eylemi andıran bir biçimde ruhsal alandan şiddetli bir şekilde uzaklaştırılır. Çünkü acıyı hafifletmesi, mevcut durumu dönüştürmesi beklenen nesnenin yerini tutabilecek hiçbir şey yoktur (a.y.).

Green de yineleme zorlantısını nesne ile dürtü işleyişi arasında bir çözüm bulunamayışın neticesi olarak yorumlar. Çözüm bulunamamışsa nesne daha önce hiç kaybolmamış demektir (Green, 2002: 100). Nesne hiç kaybolmadıysa gerçekliğin sınanması da gerçekleşemez. Çünkü “...gerçekliğin kurulmasının ön koşulunun bir zamanlar gerçek doyum getirmiş olan nesnelerin kaybedilmiş olması[dır]” (Freud, 1925c: 421). Burada hem dürtü hem de nesne birleşik çiftinden doğan bir sorun vardır. Bu sebeple karşılaşılan şey ne regresyon ne fiksasyon ne de bir savunmadır. Nesnenin “yokluğu” arzu ile savunma arasında, ego ile nesne arasında, anneyle bebek arasındaki ayrışmanın zorluklarını verecek, zamansallığın doğuşu engellenecektir (Green, 2002: 101).

Sonuçta, nesne çok yakın olduğunda yani hiç kaybedilmediğinde (simbiyoz) ya da tam tersi durumda, dış dünyaya dış gerçekliğe dokunaçlar uzatan bir “koruyucu kalkan”a da gerek kalmayacaktır, bu da süreksizliğin oluşmaması yani zamansallığın oluşmayacağı anlamına gelir. Uyarılara karşı alınan süreksizlik konumu bozulacaktır böylece zaman çarpıtmalara uğratılacaktır.

Buraya kadar nesne bağlamında nesne kaybı endişesinin; dürtü bağlamında yineleme zorlantısının ne anlama gelebileceği ve eyleme geçme yoluyla kendini nasıl ifade ettiği incelendi. Bu durumların metapsikoloji yoluyla nasıl gerçekleştiği ise ruhsal aygıtı derinden bakılarak anlaşılabilir.

2.2.3. Belleksel Süreçler

Ruhsallıkta zaman, ruhsal aygıt sistemleriyle ve belleksel süreçlerle bağlantılıdır.

Bd. bilinmez ya da henüz bilinmeyen malzemeler üzerinde işlemekteyken, *Bö.* şeylerin kelime-tasarımlarına dönüştüğü yerde devrededir. Şeylerin kelime-tasarımlarına bağlanması yalnızca belleksel izlerle ilişkilidir. Bir zamanlar kelime-tasarımları algılardı. Yeniden bilinç hâline gelmeleri gerektiği sırada belleksel izlerin içeriden dışarıya bilinçli hâle gelmeyi, dış algılara dönüşmeyi amaçladıkları anlaşılır. Böylece kelime-tasarımlarına bağlanarak dışarı “anı” olarak çıkarlar. Belleksel izler bu sebeple *Algı-B.* sistemine yakın bir yerde konumlanır (Freud, 1923: 346).

Ruhsallıkta haz ve hazzsızlık uyarımları farklı şekillerde karşılaşılır. Haz verici olanlar ruhsal aygıtta herhangi bir zorlanmaya neden olmaz iken; hazzsızlık boşaltılmaya, değişime uğratılmaya çalışılır (a.e.: 348). Algılarla gelen travmatik yük çok fazla olduğunda önceki belleksel izlerle bağlantı kurmak imkansızlaşır ve bu yükler öylece değişmeden kalır. Ya boşaltım adına zorlantılı bir şekilde yeniden yeniden yinelenmek zorundadırlar ya da ruhsallığa yatırım tamamen sıfıra çekilerek yükler hükümsüz hâle getirilir (Potamianou, 2016: 118), artık bir geçerlilikleri, etkinliklerini sürdürebilecekleri yer yoktur. İlk durumda, yinleme durumlarında travmatik deneyimler bu şekilde anlaşılır: belleksel izler söz öncesi döneme ait ise ruhsal sistemlere algısal yük aşırı geldiğinde (*Bö.*’nin devreye geçemeyeceğinden dolayı) belleksel izlere erişilemez, kelime-tasarımları (Roussillon’un ayırtlaştırması olarak: “anlam”) oluşamadığından bilinç de kavrama da ortaya çıkmaz (Green, 2009b: 198; Freud, 1920, s. 285). Dolayısıyla Freud’un “bilinç bir anı izinin yerine doğar” (Freud, 1920: 285) vurgusu burada geçerli olamaz. Peki bu şartlarda zaman nasıl deneyimleniyor olabilir? Dürtünün yinleme zorlantısı şeklindeki yolun ruhsal zamanla bağlantısı nedir?

Sınır işleyişlerin problematikleri söz-öncesi döneme dayanır. Belleksel söz-öncesi deneyimlerin kelime-tasarımlarına yerleşmesi imkânsızdır çünkü hatırlanacağı üzere (Bkz.: Freud, 1923: 346) kelime-tasarımları belleksel kalıntılardan oluşur. Dil

ediminden önce travmaların erken gelişmiş olması durumunda bu travmaların belleksel iz biçiminde ruhsallıkta saklı tutulmalarına izin verilmez (Green, 2009b: 15). Daha öncesinde kelime-tasarımına dönüşemeyen sonrasında da kelime-tasarımlarıyla gelemmez¹. Anlaşılabilirliği olmayan, muhtevanın ne olduğu kolayca bilinemeyecek garip yinelemeler gerçekleşir. Yinelemeler (yani eyleme geçişler) gösterir ki “amnezik bir anı” (Green, 2002), “namevcut bir varlık” (Potamianou, 2016) ruhsal dünyada gezinmektedir. Var olan ancak namevcut olan şey her neyse, yinelemelerle “tutulmaya” (a.e.: 118) çalışılmaktadır.

Çağdaş klinik deneyim sınır işleyiş hastalarının bilinçlilik düzeyinde zaman bilgisine sahip olmadıklarını gösterir. Geçmiş deneyimlerin kullanılabilmesindeki yetersizlik onları “sonsuz bir şimdi”de yaşatır (Green, 2002: 64). Bu işleyişlerde zaman ya da süre (duration), bir noktaya, alfa ile omeganın birleştiği (Mijolla-Mellor, 2005: 1757) bir ana indirgenir. “Hemen şimdi”, “acil”, “ertelenmeksizin”, “çabuk” nitelendirmeleri sınır işleyişler için ve özellikle sıklıkla eyleme geçen sınır patolojiler için anlam kazanmaktadır. Zaman deneyimi bu sebeple yok edilmeye çalışılır, iki noktanın tek ana indirgenmeye götürülmesi mesafeyi dolayısıyla zamansallığı ortadan kaldıracaktır.

¹ Burada belleksel izlerle kastedilen şeyin kelime tasarımlarıyla gelen “anlam”ı içerdiğini Roussillon’un (t.y.) katkısıyla ifade etmek gerekir. Roussillon (t.y.) belleksel izler konusunda ortaya çıkan kuramsal pek çok karışıklığın bu ayırt edici özelliğin göz ardı edilmesinden ileri geldiğini söyler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

3.1.1. Kuramsal Hipotez

Eyleme geçen sınır işleyişlerde *ruhsal zaman akışının durduruluyor olması* beklenmektedir.

3.1.2. İşlemsel Hipotez

Ayrı ayrı Rorschach ve TAT kartları arasında ve kartlara verilen yanıtlar arasında yanıtların ve (anlamsal olarak) yanıt içeriklerinin *yeneleniyor olması* beklenmektedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.2.1. Katılımcılar

Çalışmaya dahil olan katılımcıları sınır işleyiş psikopatolojisini yaşayan ve yaşları 21 ile 45 arasında değişen 2 kadın 3 erkek olmak üzere 5 yetişkin kişi oluşturmuştur.

Katılımcılar İstanbul Sultan Abdülhamid Han Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Kliniği yataklı serviste yatmakta olan ve psikiyatri muayenesinde sınır işleyiş tanısı almış kişilerden oluşmuştur. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden bu katılımcılarla yine aynı serviste görüşmeye uygun bir ortamda önce yarım saat

kadar süren yarı yapılandırılmış psikanalitik yönelimli ön görüşme yapılmış ardından Projektif Testler (Rorschach ve Tematik Algı Testi) uygulanmıştır. Sınır işleyiş tanısı almış katılımcılarla yapılan ön görüşmeler hem uygulanacak testlerin sınır işleyiş tanısını daha güvenilir temellendirmesi amacıyla hem de katılımcılarla test-testör-test ortamı arasındaki ilişkinin oluşturulması amacıyla yapılmıştır. İki test arasında 15 dakikalık molalar verilmiştir.

Katılımcıların seçilme kriterlerini 1) Hastanenin psikiyatri servisinde Sınır İşleyiş tanısı almış olmaları, 2) Geçmiş yaşamlarından şimdiye dek pek çok kez çeşitli türde eyleme geçme (acting out) davranışlarına başvurmuş olmaları (kendilerine yönelik ya da dışa yönelik tehlike içeren riskli davranışlar) oluşturmuştur.

Projektif Testler'in uygulanmasıyla elde edilen malzemeler Fransız Okulu'nun yaklaşımıyla içerik analizine tabi tutulup psikanalitik yönelimli belleksel izler teorisine göre yorumlanacaktır.

3.2.2. Projektif Testler

Psikanalitik bakış açısındaki pek çok araştırmacı projektif testler üzerinde zamansallığa olan yatırımı incelemenin önemini vurgulamıştır (Bkz. Brelet, 1986; Azoulay, 1995).

Anzieu (1961) projektif testleri (Rorschach ve TAT) “psikanalitik sürecin bir özeti” olarak niteler (Akt. Roman, 2006). Roman'a (2006) göre projektif anlatılar *Kronos*'ta yazılır; *Kairos*'a gönderme yapar. Bu yolla kökenlerin tarihi, travmatizmin tarihleri projektif sahnede ifade edilmeye çalışılır.

Zaman kavramının psikanalitik literatürde belleksel izler teorisinden beslenmesi, algısal süreçlerin çalışıldığı projektif testleri bu çalışmada özellikle değerli kılacağı düşünülmektedir. Beri yandan şüphesiz Hermann Rorschach'nın eserinde zaman ve mekân organizasyonun özüdür. Her kart farklı bir konfigürasyona sahiptir (Kacero, 1999). TAT'de ise zamansal-mekânsal-tarihsel koordinatlar kullanılarak başı ve sonu olan bir hikâye inşa edilmesi beklenir. Tüm bunlar projektif

testlerin ruhsallıkta zaman deneyimini seyretmeye ve zaman tasarımlarını incelemeye olanak sağlayabilir.

Projektif Testler'in uygulanişında katılımcılardan beklenen hem düşlemsel hem nesnel hem de mantıksal yanıtlar vermesidir (Tunaboyle-İkiz, 2012: 104). Bu üç kategoride bir aksaklık ortaya çıkarsa ruhsallıkta zamansal ve mekânsal düzen bozulur. Gerçeklik ilkesinin geçerliliği sorgulanır.

Uygulama sırasında üretimler inşa edilmekteyken içsel dünyada zamansal bir işleyiş akar. Bu işleyişin girintilerini çıkıntıları incelemek katılımcıların ruhsallığında oluşan zaman deneyimini (algısını) izlemektir.

3.2.2.1 Rorschach Testi

Rorschach Testi, Hermann Rorschach tarafından geliştirilmiş projektif bir testtir. I, IV, V, VII numaralı kartlar siyah; II ve III numaralı kartlar siyah ve kırmızı; VIII, IX ve X numaralı kartlar pastel renkli olmak üzere simetrik ve bir eksen etrafında oluşmuş olan mürekkep lekelerini içeren 10 adet karttan oluşmaktadır.

Hermann Rorschach'nın mürekkep lekelerinden oluşan çalışmasındaki amacı kişilerin algısal süreçlerini lekeler yoluyla ifade etmeleri idi. Böylece algıların ifadesi sonradan yorumlanabilecekti (Tunaboyle-İkiz, 2013: 14). Testin uygulanması sırasında kişiye kartlarda gördüğü her şeyi söylemesi belirtilir ve kişinin yanıtlarının yanı sıra; yorumları, davranışları ve yanıt süresi not edilir. Buna göre iki farklı yorumsal yaklaşım vardır: Amerikan Okulu ve Fransız Okulu. Bu çalışmada Fransız Okulu'nun bakış açısı esas alınacaktır. Bu bakışa göre daha çok psikanalitik kuram benimsenmekte ve öncülleri R. Schafer, D. Anzieu, N. R. de Traubenberg, V. Shentoub ve C. Chabert gibi isimlerdir. Bu okula göre önemli olan yalnızca içerikler değil, içeriklerin nasıl söylendiği, testin uygulama süreci, söylemlerin sürekliliği ve yorumlardır (a.e.: 25). Her bir kart belli bir ruhsal gizil ve görünür içerik taşımaktadır. Bu anlamda her mürekkep kartının ruhsal dünyada oluşturacağı algılar ve tasarımlar

birbirinden farklılaşabilir. Beri yandan psikanalitik kuramdaki ilkeler bu testi ele almaya ve anlamaya yol göstermektedir.

İlk kez Yani Anastasiadis tarafından Türkçe'ye çevrilerek kullanılmaya başlanan testin Türkiye'deki yetişkin standardizasyon çalışmaları 2009'da Tunaboğlu-İkiz ve arkadaşları tarafından yapılmıştır.

3.2.2.2 Tematik Algı Testi (TAT)

Tematik Algı Testi 1935'te Murray tarafından geliştirilmiştir. Murray ilk kişilerin anlattıklarıyla davranışları arasında doğrudan bir ilişkinin varlığına inanmaktaydı. Ancak 20 yıl sonra, R. Schaffer'in aktarım ve söyleme verdiği dikkatle bu test şimdiki bakış açısına yaklaşmış oldu. Test 1953'te Vica Shentoub tarafından ilk kez psikanalitik olarak yorumlandı. Tıpkı psikanalitik kuramdaki gibi, gizil ve görünür içerikleri analiz alanına getirmiştir. Önemli olan klinisyenle ilişki, testin ele alınış biçimiydi (Tunaboğlu-İkiz, 2016).

Test, fotoğraflardan ve şekiller içeren resimlerden oluşmaktadır. Kartlar kadın ve erkeklere bazen ortak bazen de sadece erkeklere veya kadınlara farklı olarak verilmektedir. Ortak kartları Kart 1, 2, 3BM, 4, 5, 10, 11, 12BG, 13MF, 19 ve 16 numaraları kartlar oluşturmaktadır. Kadınlara 6GF, 7GF, 9GF numaralı kartlar; erkeklere ise 6BM, 7BM, 8BM numaralı kartlar verilir. Her kartın kendi özgü bir sorunsalı vardır. Bu anlamda hem görünür hem de gizil anlamlar karttan karta farklılaşmaktadır.

Uygulamada kişiye geniş bir zaman dilimi içerisinde serbest çağrışıma dayalı bir yönerge verilerek kartlara bakıp başı ve sonu olan birer hikâye anlatmaları istenir. Testi alan kişinin zamanı nasıl kullandığı, kartlar arasında veya kartın hikâyesini anlatırken ne kadar beklediği yorumları ve davranışlarıyla birlikte not edilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. RUHSAL ZAMAN AKIŞININ DURDURULDUĞUNU GÖSTEREN RORSCHACH TESTİ BULGULARI

Rorschach–Aynur (36 yaş, Kadın):

Nesneyi kaybetme endişesiyle yoğunlaşan ruhsal uğraş, projektif mekânda “hemen” hissedilen *ayrılık* temasıyla yinelenmeye zorlanmıştır. Zaman geçtikçe kartların malzemesine ruhsal yatırımının çekildiğini imgesel tasarımların azalmasıyla görülür. Zamansal ve mekânsal bağlantılardan vazgeçilerek “başka bir şeyin gerçekleşeceği” algısı yok edilir. Bu durum, yinleme eyleminin kartlar üzerinde daha yoğun ve daha yüzeyde deneyimlenmesini beraberinde getirmektedir.

Kartlar arasındaki farklılıklar farklı sözel üretimlerle ayırt edilebilmekte ancak bu farkındalık karttaki mürekkep algı malzemesiyle üretilecek yaratıcı tasarımlara müsaade etmemektedir. Tasarımların içerikleri hemen hemen birbiriyle benzer niteliktedir. Aynılık için tasarımların ve sözleştiririnin kalitesi zaman zaman bozulmaya başlar:

III: “Burda iki kişi var.....**Kalben bağlı** mı bunlar birbirine, **ama uzakta...** Böyle görüyorum ...” [Anket] “... **bir mesafe var ama o mesafeye rağmen birbirini seven iki arkadaş da olabilir iki sevgili de olabilir** tabii onu ben bilmiyorum ama ama bu büyük bir ihtimal iki arkadaş.”

...

V: [Anket] “... ya da **ayrılmış yollar da olabilir. Bu ikisi iki kişinin.** Bilmiyorum ki ...”

VI: [Anket] “(İnsan/düşünce?) İnsan demeyelim dedim hatta da düşünce. **Beyin ayrılıkları** olabilir ya da beyin düşünce şu kısım. Bilmiyorum ki. Şimdi sağlıklı düşünemiyorum.”

VII: “**Ayrılık var** bunda sonsuzluk. **Sonsuza dek ayrılık** yani. Sonunda birleşme var ama bu belki ölüm. Ölüm ayrılık daha sonra birleşme.” [Anket] “(?) Ayrılık burada başlıyor **iki insanın ayrılığında** başlıyor. Burası ölüm. Burası öldükten sonra birleştiğin yer. (?) Kardeşim. Kardeşimle babam öldüler. Önce babam öldü sonra kardeşim öldü. Sonra ikisi öbür dünyada birleştiler.”

...

IX: “... şurada tam şurada bir insan bir kayayı iter gibi itiyor sanki şur şurası vücudu şu gövdesi. Bunda da keza aynen öyle. Bu tarafında da öyle. Sanki **bir şeye ulaşmak için çaba sarfediyor ... İki kişi var çünkü burada**. Orda bi şeye ulaşmak için zorluyorlar, şansını zorluyorlar bence. Şurada gösterdim. Burda hayatta var olma mücadelesi de olabilir.”

Rorschach – Sercan (26 yaş, Erkek):

Baştaki kartlara verilen yanıt sayısı ve kalitesi belli bir düzeyde olsa da gittikçe temsil ve tasarımsal boyutun azaldığı fark edilir. Yanıtlar bir *süre* içerisinde okunduğunda, ruhsal aygıtı gelen algısal yükün ilerledikçe daha ağır ve tahammül edilmesi zor hâle geldiği görülür. İçerdiği kırmızı renkte mürekkep lekeleriyle ruhsallıkta dürtüselliği ve dolayısıyla zamansallığı uyandırabilecek kartlardan hemen sonra dilsel ifadelerin ve kartları yanıtlamanın daha zorlaştığını ve baş edilemeyince uygulamaya ara verilmesi isteyerek uygulamanın zamanını ve “zaman çalışması”nın (Roman, 2006) durdurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu ruhsal yük sonucunda Kart VIII’e gelindiğinde yineleme zorlantısına düşülerek Kart II’deki yanıt (“sinek”) tekrar edilmektedir. Daha sonra, Kart VIII’e yeni bir tasarımın gelişiyle birlikte Kart I ve Kart IV’e verilen “yarasa” yanıtı anket kısmında yeniden ortaya çıkarılır. Tanıdık olmayan tanıdık hâle getirilir (Green, 2009b: 200) (“onlar da yarasaya benziyor zaten”). Tasarım sistemiyle zamansal hareket arasında bir zıtlık oluşur. Yineleme

zorlantısı (“yarasa”; “sinek”), zamansallığın davadan düşmesine (foreclosure) yol açmaktadır. Amaç bir dürtü hareketi gibi işleyen zaman hareketinin devreden çıkarılmasıdır:

I: “Söyliyim mi? **Yarasaya benziyor**. Daha başka da mı söylicem? Bir tek yarasaya benziyor. Bir de tarantulaya. Bu kadar. Başka bir şey yok.”

II: “v **Sineğe benziyor**.

...

IV: “v^ Bu anlamsız hiçbir şeye benzemiyor. Buyrun. (*Kartı ters çevirir*) Daha çok var mı bundan?.. Biraz mola versek olur mu?”

V: “Kelebeğe benziyor.”

VI: “v^ Bu hayvan postu gibi. Bu kadar. Artık mola versek olur mu ben biraz sıkıldım ben darlanıyorum kapalı alanda çok kalamıyorum. Dışarı çıksam bir sigara içsem olur mu?”

VII: “v^< Valla açıkçası bunu da hiçbir şeye benzetemedim....”

VIII: “v **Bunu da sineğe benzettim**. Şu turunculuklar gözleri. Gövdesi ve kanatları. ^< Şunları da şu ve şuradan bakınca > sırtlana benziyor. ^ Son olarak da yamaç paraşütüne benziyor.” [Anket] “(Yamaç paraşütü?) Şu şekilde bakınca yamaç paraşütünün kanatları oluyor ya. **Onlar da yarasaya benziyor zaten.**”

Rorschach – Aynur (36 yaş, Kadın):

“Kelebek” banal yanıtı bir tasarıma götüremez ancak bir yandan bu algısal uyaran ruhsallığı yakalar, zapt eder. Bunun için kişisel yorum ya da deneyimler kartın gerçekliğine katılmaya çalışır ve bu zapt ediliştten sağ çıkmaya çalışılır. Destek almak için yeniden “kelebek” yanıtına dönülerek zaman akışında hiçbir ilerleme kaydedilemediği gözler önüne serilir. Algı yanıtı yalnızca, içsel dünyada bir yer

değişikliğiyle tutunmaktadır. Bu durum varoluşun devamlılığı duygusunu sağlama çabasının bir örnekleme gibidir:

V: “**Kelebek.** Kanatları, bu da şey ayakları, kuşeyleri..... Belki şiddete uğramanın verdiği bir psikolojik bir şey de olabilir bu. Buu... belki susturulmanın bir sembolü de olabilir. Konuşsam dünyanın ayağa kalkabileceğini düşünerek (?) kendi dünyamın yani dünyam derken kendi dünyamın altüst olacağını düşünüyorum bir şekilde bilmiyorum çok, çok zeki değilim bu konuda ama susmanın bazen ben hayatımda bazen iyiye işaret olduğunu biliyorum bazen de kötü sonuçlar çıkartıyor. Aslında **kelebek kadar da ömrümün-** kelebeğin ömrü bir gündür benim gereksiz uzun olan bir ömrümü hatırlatıyor olabilir (*Karta dokunur*). Bu kadar.”

Rorschach – Özcan (21 yaş, Erkek):

Kart III’te verilen tasarım yanıtı (“ateşte ısınıyor”) bozguna uğratılmak istenerek anket kısmına Kart I ve II’den beri süregelen “kafa” içeriği ruhsal yineleme eylemiyle ortaya koyulmaktadır. Tasarım yanıtından gelebilecek duygulanımlar, tahmin edilemez olanlar “kafa” içeriğiyle muhafaza edilmeye çalışılır. Zamanın aleyhine mekâna aşırı yatırım yapılarak akan zaman o sırada durdurulup şeyin ne kadar ve nasıl olduğu bilinmeye çalışılmaktadır. Böylece bobinin geri gelişyle doğacak belirsizlikler gibi tasarımdan gelecek değişiklikler kontrol edilmeye çalışılır. Tasarımın verililişyle birlikte akmakta olan zaman durmaya başlamaktadır:

I: “Ne bileyim şey gibi **kafa olmayan** şey gibi nasıl diyim kaburga gibi vesaire gibi.”

II: “2 farklı kişi karşı karşıya ellerini uzatmışlar çak deriz ya o şekilde..... **Kafaları yok dicem ama** kafaları da şunlar herhalde ...”

III: “2 kişi burada ateşte ısınıyor gibi.....Böyle yani. (*Test ortamından uzak bir noktaya doğru bakar, sonra kartın arkasına bakar*)” [Anket] “(İki kişi?) Biraz farklı duruyorlar belki ama eğik duruyorlar ama. (?) Sanki şurası da ateş gibi yani. **Kafaları mesela köpek yapısı gibi ya!.....Yani insan kafası değil baksanıza sivri**

yani. (*Kartı kapattı*) Fotoğrafa baktığın zaman onları düşünüyorum yani. Fotoğraf nedense ürkütüyor beni ya. Diğerinde bir şey değil ama bu fotoğrafa bakınca ürküyorum.”

Kart II’de ise daha farklı bir yolla zamanın durduğu anlaşılmaktadır. Kartların ard arda gelişleriyle oluşamayan zamansallığın izdüşümü farklı bir yolla, katılımcının ankette verdiği sözel açıklamalarla çizilmiştir. Kart II’nin zamanı Kart I’in zamanına dair referans noktalarını kaybetmiştir. Çünkü belleksel izlerin artzamanlılığında bir kusur bulunmaktadır: şimdiki zamanda oluşmuş belleksel iz, kendisinden önce gelen belleksel izi hatırlamamaktadır. Tanıma işlemi gerçekleşemediğinden değişimin farklılığın sınanması başarısızlığa uğrar:

II: [Anket] “(Çak?) Yani şurası. (?) Bilmiyorum neyin düşündürdüğünü ama... fotoğraflara bakınca sanki daha önce fotoğrafları gördüm ben. Yani o yine aynı şey oldu hani biraz önce deja vu dediniz sanki daha önce bu fotoğrafları gördüm anı yaşama değil de fotoğrafları, görmek gibi oldu deja vu gibi oldu. (*Kartın arkasını çevirerek kapatır*)”

Rorschach – Sadi (27 yaş, Erkek):

Bir içerik diğer içeriklerle yan yana geldiğinde (eşzamanlılık) ruhsal olarak anlamının ortaya çıkması kolaylaşmaktadır. Ard arda gelen kartların içerikleri birbirinden sözel olarak farklılaşsa da sözgelimi “böbrek hortumu”nun görsel mekânsal “bebek hortumu ya da bebek/cenin kordonu” bellek izini çağrıştıracak açıktır. Dilsel gösterenlerin çıplaklığı araştırmanın amacını şaşırtmamalıdır. Yineleme zorlantısı ve anlamı, ard arda gelen kartlar arasında keşfedilir. Kart III’teki yanıtın içeriği devam eden kartlardaki içeriklerle artzamanlı olarak değerlendirildiğinde “böbrek hortumu” içeriği “sırt üstü düşen bebeği”, daha sonra “sırt üstü yatmış ölü insanı” takip ederek en sonunda da zamansal ve mekânsal düzenin bozuluyor olduğunun işaretini veren bir yanıtla cenin pozisyonunu hatırlatan “kafasını dizine koymuş” içeriğiyle son bulmaktadır. Benzer görsel (“böbrek hortumu”) ve sözel (“sırt üstü”) işaretlerin belleksel sistemlerde kayıt edilişiyle birlikte yineleme zorlantısına

dair izler ortaya çıkmıştır. “Aynı”nın yinelenişi, sırrı gözler önüne serilmektedir: *düşen bir cenin/bebek*.

Travmatik olan ya da tasarımılandırılmayan, anlamlandırılmayan ruhsal olay sürekli geri gelmektedir. Normal şartlar altında, projektif üretimlerin sonucunda beklenen tersine çevrilemeyen zaman akışı bu protokolda tersine çevrilebilir zaman akışı olarak (“tersine-zaman” (Green, 2002)) kendini gösterir. Yinelenen her “yaratık” yanıtıyla birlikte bir ruhsal olayın yinelenmekte olduğuna tanıklık edilir. “Yaratık” yanıtı aslında ruhsallıktaki “amnezik anı”yı her seferinde tutmaya çalışmaktadır. Tıpkı bastırılanın geri dönüşü gibi ikincil süreçlerde anlamlandırılmayan şey farklı biçimlerde ancak birkaç hileyle (“sırt üstü”; “hortum”) sinyal vermeye çalışmaktadır. Tüm bunlar ruhsallıkta gerçekleşirken yanıtların biçimsel kalitesi bozulur (F-), zamansal-mekânsal düzen sarsılır (“(Düşünen insan?) Şurada kafasını dizine koymuş”):

III: “2 tane karşılıklı bakan **yaratık** var.....>^..... İkisinin de göğsünden yılan kafası çıkmış. Böbrek var şunlar **böbrek hortumuyla** birlikte. < (*Kartı uzaklaştırır*) v^ Bu kadar.”

IV: “>^v^ Şurada bir **yaratık** var. Şu gözleri. Şöyle ağzı. v Şurada bir böcek var şurası. Hamam böceği gibi.....Şurada **düşen bir bebek** var. Şu küçük noktalar şu bebek. Çünkü **sırt üstü**. (*Kartı uzaklaştırır*) <^ Canavar var. Şu ayakları şöyle, şunlar kolları kafası burda gözü şurda kısık. Bu kadar. Başka yok.”

V: “Yarasa var, kuyrukları. (Esner)..... **Ölü bir insan** var şurada. <^ Başka bir şey yok. Ç’ başka yok. O kadar.” [Anket] “(Ölü bir insan?) Şurada gözleri kapalı, şurası gözü, burnu, ağzı küçücük. **Sırt üstü** yatmış.”

VI: “....2 tane karşılıklı birbirine bakan **yaratık** gibi bir şey, ağzı açık. < Düşünen bir insan.” [Anket] “... (Düşünen insan?) Şurada **kafasını dizine koymuş**.”

Rorschach – Gülru (27 yaş, Kadın):

III: **“Bu bir rahim ve bunun içinde bir çocuk var. Bir bebek var burada. Bu bir rahim resmi. Bu bebek bu da eşi ya da ikiz de olabilir onlar ...”**

...

X: “Ay. Burada bir sürü hayvanlar var. Imm örümcekler. Balıklar. Hamam böcekleri. Kurbağa ... Bir de **2 bebek görüyorum, daha cenin.**”

4.2. RUHSAL ZAMAN AKIŞININ DURDURULDUĞUNU GÖSTEREN TEMATİK ALGI TESTİ BULGULARI

TAT–Aynur (36 yaş, Kadın):

Katılımcı, 6GF’de “o kadınla o erkek” diyerek 4BM’nin hikâyesinin nesnelere işaret etmektedir. Ancak devamında “iptal etme” (undoing) mekanizmasını kullanılarak yineleme eyleminin bozulması amaçlanmaktadır. Bir yandan belleksel izler (aynının tekrarı aracılığıyla) hatırlanmamaya çalışılırken bir yandan da aynı olan o esnada iptal edilerek (“..., yok”) yineleme eylemi onarılmaya çalışılmaktadır. Bu, eyleme geçişlerin paradoksunu oluşturan şeydir: bir yandan belleksel izin travmasını ruhsal aygıtta “tutmak” adına bu izler korunur yani yinelenir, bir yandan da bu iz ruhsallığın dışına boşaltılmaya çalışılarak varlığını sürdüren “isimsiz korku”dan (Bion, 1954) kaçınılmaya çalışılır. Fort-da oyununda olan değişime yani zamanın geçişine katılabilmek mümkün değildir:

4BM: **“Burada bir kadınla bir erkek var. Ama şurda şeytan ayrıntıda gizli. Adamın aklında başka bir kadın var. Gerçi bu kadınla birlikte olsa da aklındaki kadın birinci kadın.”**

...

6GF: **“Burada yine o kadınla o erkek var, yok. Bence adam burada kadına tacizde bulunuyor. Öyle ilginç ilginç bakmış böyle kadına, kolunu mu uzatmış kadın da ona hayretle bakmış ne yapıyorsun sen der gibi.”**

TAT – Sadi (27 yaş, Erkek):

Kart 2’de, hikâyenin öncesinde karakterin duygusunu ifade edecek herhangi bir işarete rastlanmazken, hikâyeye son verilmesi istendiğinde “resimdekiler[in] üzgün” oluşu sanki daha öncesinde hikâyeyi oluşturan içeriklerinden biriymiş gibi ele alınır. Bir önceki kart olan Kart 1’e dönüldüğünde anlaşılır ki Kart 2’deki olay hâlihazırda Kart 1’nin sürekliliğindeymiş gibi yaşanır. “Sözde-sürekli zamansal” (Roman, 2006) bir yatırımla zamanın akışı engellenir. Değişiklik, kartlar arasındaki farklılığın gerçeklikteki deneyimi reddedilmektedir. Değişimin yarattığı zamansallık tanınmamaktadır. Ruhsallık “değişmezlik arayışı” (Azoulay, 2006) içerisindedir. Bu, değişimin kendisinden doğan zaman duygusunu durdurma arayışına denk düşer:

1: “Bir çocuk varmış, keman çalmaya çok istekliymiş. **Ama ailesi izin vermediği için keman kursuna gidememiş. Onun için üzgün.** (?) Mutsuz sonla (Güler) üzgün bir çocuk.

2: “Bir kız çocuğu varmış. Ailesi sürekli tarımla uğraşmasını istiyormuş. O ise okula gidip başarılı bir kişi olmak istiyormuş. **Ailesi izin vermediği için gidememiş.** Bu kadar. (?) Okula gidemez, tarıma devam. **Resimdekiler üzgün benden kaynaklı değil.**”

TAT – Sadi (27 yaş, Erkek):

Birden fazla fotoğraf kartı arasında dolaşılırken yineleme zorlantısının işleyişinin anlamını görmek mümkündür. Yineleme için herhangi bir çağrışımsal iz yeterlidir. Amaç çağrışımsal izi yinelemek değildir. Çağrışımsal iz yineleme eylemi için ruhsal eylemde kullanılmaktadır. Derinlemesine çalışmaya (perlaborasyona) izin verilmemektir. Bu zamanı donduracak, durağanlaştıracak şeydir. Bu nedenle yinelenenler yinelenmekle beraber değişmektedir de. Yinelenen şey yinelemenin kendisidir: böylece “namevcut olan” (Potamianou, 2016) varlığını “amnezik bir anı” (Green, 2002) gibi gösterir. Ufak içerik değişiklikleri olsa da görülen stereotip

yinelemeden başka bir şey değildir. Bu, şimdiki zamanda takılıp kalmaya yol açar. Her bir fotoğraf kartı için yaratıcı bir hikâye oluşturmaya çalışmaktan çok önceki kartlardan herhangi bir iz ödünç alınarak kartlar sanki “hemen şimdi,” “orada,” “bir anda” tüketilip bitirilmeye çalışılır. Böylelikle her hikâye “anlar silsilesi” gibi yaşanır:

12BG: “Eskiden bir aile varmış. **Sürekli parayı düşündükleri için köylerini ihmal edip** şehir yaşantısını tercih etmişler. Ve **bir daha asla o güzel yaşantıya sahip olamamışlar.**”

13B: “Fakir bir aile varmış. **Çocuklarını para için başka bir aileye vermişler.** Ama çocukları onları unutamamış. Sürekli yalnız kalmış.”

13MF: “Bir adam varmış, karısını çok fazla seviyormuş. Ama karısını başka güzel bir kadın için aldatmış. Bunu karısı öğrenince de **bir daha asla eski yaşantısına geri dönememiş** (*Kitaplığa doğru bakar*).”

TAT –Gülru (27 yaş, Kadın):

Kart 2’deki içeriğin Kart 4’ün hikâyesinin içinde yinelendiği gözlemlenir: “eşini aldatan adam” ve “erkeğinin gözü dışarda olan kadın.” Beri yandan, Kart 4’te “çok fazla ilgisiyle erkeğini bunaltan kadın” içeriğinin, Kart 5’te “çocuğunu gözetleyen” ve Kart 9GF’de “kızını sürekli takip eden, ... sürekli baskı kuran bir anne” yanıtı ile aynı nesnenin yinelendiği görülür.

Başka bir yinelemenin gözlemlendiği şu durumda ise; Kart 5’te “salonda oyun oynayan çocuk”, Kart 7GF’de “oyun çağında olan çocuk”, Kart 13B’de “babası işten gelir ve çocuk babasına kavuşur” hikâye parçalarındaki nesne içeriğinin, Kart 16’da devam eden “Baba çocuklarıyla oyun oynuyor” yanıtındaki içerikle aynı olduğu fark edilmektedir. Hatta, Kart 13B’de “babasının işten gelmesini bekleyen çocuk” içeriği Kart 16’da kurulmaya başlanan geniş zamandaki bir hikâyenin tam ortasına kurulan şimdiki zaman ile aniden getirilmiş gibidir: “Bir aile var. Birbirlerini çok seviyorlar. Çok güveniyorlar. İki çocukları var. Bir kız bir de erkek. *Baba çocuklarıyla oyun oynuyor...*”

Benzer şekilde, Kart 5'te "yemek yap[an anne]" yanıtı ile Kart 16'da "türlü yemekler yapan anne" yanıtının aynı nesneden bahsetmekte olduğu göze çarpmaktadır:

2: "İki kadın bir adam var **eşini aldatan bir adam**. Daha sonra kadın çıkıp geliyor."

...

4: "**ok fazla ilgisiyle** erkeğini bunaltmış. **Erkeğinin gözü dışarda olan bir kadın.**"

5: "Evde çocuğunu gözetleyen bir anne. **Yemek yapıyor**, arada bir salonda **oyun oynayan çocuğunu** gözetliyor."

...

7GF: "Küçük yaşta anne olmuş bir ocuk görüyorum. Annesi ona anneliği öğretiyor ama o daha **oyun ağında.**"

9GF: "Hıh. **Kızını sürekli takip eden** bir anne var burada. Nereye gitse ne yapsa takip eden **sürekli baskı kuran** bir anne. Sonunda kız evden kaar.

...

13B: "**Babasının işten gelmesini bekleyen** küçük bir ocuk var. Evde annesine rahat vermiyor. Hayli geçim sıkıntıları var. **Babası işten gelir ve ocuk babasına kavuşur.**"

...

16: "Bir aile var. Birbirlerini çok seviyorlar. Çok güveniyorlar. İki çocukları var. Bir kız bir de erkek. **Baba çocuklarıyla oyun oynuyor. Anne çocukları için türlü yemekler yapıyor.** Birlikte gezmeye gidiyorlar. Mutlulukları çok uzun sürmüyor. Arabaları kaza yapıyor. Hepsı lyor."

TAT – Sercan (26 yaş, Erkek):

Her bir kart başka bir zaman anlamını taşıyabilecekken geçmiş önceki kartların içeriği şimdiki kartlarda güncel olarak ağırlığını koymaktadır. Kartlar arası hareket, dönüşümü ve değişimin farkındalığını beraberinde getirmemektedir:

6BM: “Burada anneyle baba görüyorum. Sanki annesi **bir şey yapma diyor, oğlu da bunu yapmış**. Annesi de sırtını çevirmiş.”

7BM: “Burada babayla oğlu görüyorum. **Oğlu yanlış bir şey yapmış** ama babası yine de yanında duruyormuş.”

SONUÇ

Protokollerde uyarıların yaratacağı uyarımlara karşı koruyucu kalkan işlevinin yerine getirildiğini söyleyebilmek olası mıdır? Zira Freud (1920;1925b) ruhsal aygıtın dokunaçlarını dış dünyaya uzatıyor olmasıyla gerçekleşen ruhsal sürecin süreksizliğinin, yani zaman algısının ruhsallığa koruyucu bir kalkan görevi gördüğünü vurgulamıştı (bkz.: yuk.). Projektif testleri de bu düzlemde ele aldığımızda bulgulara her uyarının yani her kartın içeriğine karşı beklenen farklılığın tanınmadığını, farklı uyarılara süreksizlik yaşanmaksızın benzer içerikte yanıtların verildiğini, geniş bir açıklama olmadan arzuya ya da beklentiye, tahminlere alan açılmadığını görmekteyiz. Böylece, sınır işleyişlerin arzular ve nesneler öncesi bir evrede kaldığını ve orada zamansallığın gelişemediğini vurgulamış olmaktadır.

Çalışmada, eyleme geçen sınır işleyişlerin ruhsal zaman deneyimlerinde zaman akışının durduruluyor olduğu görülmüştür. Katılımcılar bu hipotezi teste verdikleri yanıtlarda ve kartlar arası yanıt içeriklerinde yineleyerek göstermişlerdir. Bulguları açıklamak ve tartışmak için Winnicott'un (1974: 105) çöküş korkusu üzerine yazdığı makalesinden bir alıntı getirilerek başlanabilir:

“Benlik, ilkel ıstıraba (primitive agony) ait ilk deneyimi önce kendi şimdiki zaman deneyiminde ve şimdinin tümgüçlü denetiminde birleştiremediğinde, bu ilk deneyim geçmişin içine giremez. Diğer bir deyişle hasta, *henüz deneyimlenmemiş* geçmişin ayrıntılarını aramaya devam etmek zorunda kalır. Bu araştırma, bu ayrıntıyı gelecekte de arama hâlini alır.”

Sonuçta, bu korkuyu içeren bir tasarım bulunamamaktadır. Protokollerde zengin tasarımların yokluğu, yalnızca form yanıtlarıyla oluşturulmuş algı yanıtlarını takip eden “*hiçbir şey, hiçbirisi bana bir anlam yüklemiyor, hiçbir fikrim yok*” ifadeleri ile geçmişe dair izin oluşturulamamasından kaynaklı “*nasıl biter bilmiyorum*

aradığını bulur inşallah” (Aynur-TAT (36 yaş, Kadın)), *“fotoğraf çektiler giderler herhalde”* (Sercan-TAT (21 yaş, Erkek)) içerikleri dikkat çekicidir.

Dürtü işleyişini izler gibi protokollerdeki yanıtlar incelendiğinde dönüşen, değişen, korunmayan, yer yer zenginleşen, yer yer farklılaşan, yer yer daha karmaşık olabilen; imgenin yaygınlaşabildiği, yatırımların çeşitlenebildiği ya da çeşitlenmesine olanak sağlayan çatışmalı ruhsal süreçler sıklıkla yoktur. Yanıtlar formel açıklamalarla sınırlı kalarak diğer yanıtlarla birlikte “geçişkenlik” (“temporality” yani “zamansallık”) kazanamaz. Çünkü sınır patolojilerde nesne algısal bir mevcudiyet taşır. Varlığın algılanışı katı bir sınırlama getirir. Geçmişle sağlam bağların olmamasından dolayı algı sürekli güncellenmek zorundadır (Chabert, 2004: 714). Bu da ancak şimdiki zamanda gerçekleşebilir veya daha doğrusu, gerçekleştirilen eylem şimdiki anda başlayıp şimdiki zamanda bitmektedir.

Kartların muğlak özellikleri ruhsal aygıtta algısal süreçleri başlatır ve muğlak olan projektif mekâna dönüşerek belleksel izleri harekete geçirir. Belleksel izlerin geri gelmesi normal şartlarda dönüşüm imkânını sağlayacak şey iken erken dönem söz öncesi yaşanan deneyimlerin ruhsallıkta gedikler açması sonucu belleksel izlere erişilemez. Mürekkep lekeleri anlaşılmayan, bağlantıların kurulamadığı bir zorlanmaya sebep olur. Belleksel izler anlamlandırılmamış, zamansallaşamamış olduğu için uygulamanın şimdiki zamanında yer edinemez. Bunun yerine tek tek birbirine izole edilmiş yanıtlar anlar silsilesi gibi yaşanır. Yanıtlar yan yana gelebilse de aralarında bağlantılar kurulamaz. “Ya ya da”, “önce şunu söyledim ama şimdi başka bir şey görüyorum” gibi ifadeler geçmişle şimdi arasında bağlantı kurulduğunu işaret etmekteyken (Kacero, 1999) ek bir bulgu olarak bu ifadelerin hiçbirine protokollerde rastlanmaz.

Bu hastalarda zamanın durdurulmakta olduğu yineleme zorlantısı yoluyla gösterilmiş oldu. Ancak görülür ki her aynının yanıtı çok kesin bir değişmezlik içermemektedir. Tamamen donmuş, taşlaşmış yinelenen içeriğe rastlamamaktayız. Bununla birlikte her protokol diğeriyle farklılık arz etmektedir. Niteliksel olarak protokollerin aynıyı sürekli tekrar edişleri niceliksel olarak da değişmektedir.

Görüldüğü üzere yaşı diğerlerine göre daha küçük olan katılımcı (Özcan, 21 yaş, Erkek) daha az sık yineleme hareketlerine düşmüştür. Bu durum yaşla ruhsal zamansal deneyim arasında bir ilişki kurmayı sağlayabilir mi?

Bir başka düşüncede, bir kartın içerisinde ya da kartlar arasında farklı yanıtlar bulgulanısa da bu, işlevsel bir farklılığın işareti değildir. Yinelenme de kartlar arası ya da aynı kart içerisindeki yanıtlar yaratıcılıktan uzak, hemence tam o sırada verilen, arbitrer ve lalettayin yanıtları oluşturmuştur. Anket kısmında kartın çevrilmesiyle gelen peşi sıra yanıtlar bu durumu özetleyen örneklerden biridir: (Sadi (27 yaş, Erkek) - Rorschach Kart II): “+Şurada çirkin yaşlı bir kadın da var. +Şurada üzgün bir kuş var ağlayan. +Şurada mutsuz bir kedi var. Şu noktalar gözleri şunlar bıyığı. Somurtmuş şekilde. +Şurada testere var.” Bu yorum, Green’in Winnicott’un (2013) “geçiş nesnesi” kavramını kullanarak sınır işleyişleri açıklamasına benzemektedir:

“Sınır hastalar potansiyel alanın işlevsel yan ürünlerini üretmekte başarısızlıkla karakterizedirler; geçiş olgusunu açıkça göstermek yerine geçiş olgusunun işlevini yerine getiren semptomlar üretirler. Bununla sınır hastaların geçiş nesneleri ya da olgusunu üretmekten aciz olduklarını demek istemiyorum. Böyle söylemek pek çok sanatçının sınır kişilikte olduğu gerçeğini inkâr etmek olurdu. Aslında yalnızca şu söylenebilir, bu kişilerin ruhsal aygıtlarının bakış açısından, geçiş nesnelerinin ya da olgusunun diğer kişilerde olduğu gibi işlevsel (functional) bir değerleri yoktur” (Green, 1977: 80).

Kartlarda bulgulanan yineleme özelliği tekrar eden bir yanıtın basit bir yinelenişinden ibaret değildir. Zaten, yineleme zorlantısı her zaman aynıının, özdeş olanın bir tekrarı olduğu anlamına gelmez (Green, 2009a: 13). Yinelemelerin içinde farklı biçimlerde yinelemelere rastlanır. Sözelimi, bir yineleme sekansı biraz sonra başka bir yineleyen yanıtın doldurduğu sekansla yer değiştirir: yani yineleme devam eder ancak yanıt içeriği değişir, değişmeyen şey yineleme hareketinin kendisidir (Özcan (21 yaş, Erkek) – Rorschach):

Kart IV: “...biri yukarı çıkıyor ya da iniyor...”

Kart VII: “şaha kalkmış hayvan...insan başı saçları yukarı kalkmış kadın gibi...” [Anket] “şu ortadan sanki biri çıkıyor...”

Kart VIII: “...hayvanın başı çıkıyor...”

Bir başka açıdan, sınır işleyiş protokollerinde sıklıkla karşılaşılan test malzemesinin sınırlarının dışına çıkarak kart ile mesafe alınamayan durumlar ruhsal zamansallık açısından nasıl düşünülebilir? Bunun için mekân kavramı öne sürülebilse de yorumlayanın mekânı ile yorumlananın mekânının birbiriyle konfüzyon oluşturduğu (birbirine karıştığı) fikri yanıltıcı olabilir. Çünkü bu konfüzyon aslen söylemlerden değil, direkt olarak içerisi ve dışarısı arasındaki bir bocalamadan ve yansıtımlı özdeşimin kullanımından anlaşılmalıdır (Bkz. Brelet’nin Pheulpin ve Bruguiere’e uyarısı (2002, 6. dipnot: 133)). (Aynur (36 yaş, Kadın) - TAT 7GF): “**Tam da benim hayatım gibi.** Çocuk yaşta elime verilmiş bir bebek gibi. Sorumluluk yüklenmiş. Annenin elinde kitap var ama kızın elindeki bebek belki kardeşidir. Belki oyuncak bebeğidir bilmiyorum. **Annesi kızına masal anlatıyor.** (Testöre bakar) Oyuncak bebek var bence. Annesi kızına kitap okuyup masal anlatıyor. (Kartı testöre uzatır) Ya da gerçekten bir bebek var ve kıza sorumluluk yüklüyor abla olmanın verdiği sorumluluğu yüklüyor. Abla ne yapacağını şaşırmış durumda bence. Bu kadar.”

Sıklıkla sınır işleyişlerde gözlemlenen kartlar ile kişinin arasındaki mesafenin ortadan kalkışı her zaman gerçek bir konfüzyonun neticesi değildir. Zaman akışının test malzemesi içerisinde seyredilmesi sayesinde bunu ayırt eden nitelikli bir farklılığa ulaşılır. Bazen kartla olan mesafenin ayarlanamaması içsel mekânla dışsal mekânın ayırt edilmesini zorlaştırmış olabilir. Bu durum sınırların tamamen kaybedilip tüm yatırımın kartın gerçekliğinden çekilmesi anlamına gelmemektedir. Bir zorlanma karşısında oluşturulamayan, tasarımılandırılmakta zorlanan şey, dışsal zaman-mekânsal olan gerçeklik, içselin oluşturduğu zaman-mekânsal gerçeklikle birlikte bütünleştirilmeye ve böylece “sahneye çıkartılmaya” çalışılmaktadır. Aşağıda verilecek örnekte görüleceği üzere, "kelebek" algısal yanıtı, mekânı tamamen delip geçen içsel konfüzyona uğramamaktadır. İlk başta öyle gibi görünse de zamansal gidişatla ve yanıtın akıbetiyle birlikte bu durumun yalnızca bir temsil edebilme

çabasından ileri geldiği gözlemlenir (Aynur (36 yaş, Kadın) - Rorschach Kart V): *“Kelebek. Kanatları, bu da şey ayakları, ku-şeyleri..... Belki şiddete uğramanın verdiği bir psikolojik bir şey de olabilir bu. Buu... belki susturulmanın bir sembolü de olabilir. Konuşursam dünyanın ayağa kalkabileceğini düşünürük, kendi dünyamın yani dünyam derken kendi dünyamın alt üst olacağını düşünüyorum bir şekilde bilmiyorum çok, çok zeki değilim bu konuda ama susmanın bazen ben hayatımda bazen iyiye işaret olduğunu biliyorum bazen de kötü sonuçlar çıkartıyor. **Aslında kelebek kadar da ömrümün- kelebeğin ömrü bir gündür benim gereksiz uzun olan bir ömrümü hatırlatıyor olabilir. Bu kadar.**”*

Projektif üretimlerde yineleme eylemleri nesne sürekliliği (Winnicott, 2013) bilgisiyle bir paradoks oluşturuyor gibi görünebilir. Yani yinelenen yanıtlar, nesne sürekliliğine benzer şekilde işliyor olduğu gibi bir yanılgıya düşürebilir. Aksine, nesne sürekliliğinin özünde nesnelerin içsel mekânda tutulabiliyor olması anlamı vardır. Nesne dışsal mekânda gözden kaybolduğunda nesnenin varlığı içsel mekânda kalmaya devam eder. Bu, bir farklılık deneyimlendiğinde, yani anne dışsal mekândan uzaklaştığında yerine geçiş nesnesinin (Winnicott, 2013) getirilebileceği, araştırmanın bulguları açısından, dışsal uyaranlar değiştiğinde yerine uygun yeni içerik ve tasarımların gelebileceği anlamına gelir. Nesneler ancak zamansal-mekânsal süreklilik olduğu bir ortamda değişebilir, dönüşebilir. Oysa sınır işleyişler, ruhsallıklarında simbiyotik mekândadırlar. Geçiş alanı (Winnicott, 2013) oluşmamıştır bu sebeple nesneler ve dış dünya bu simbiyotik mekânın dışında kalmıştır (Abraham, 1976).

Bir ek bir bulgu daha olarak, tasarımların verildiği yerlerde tasarımların bir nihayete ulaşamadığıyla karşılaşmaktayız: (Aynur (36 yaş, Kadın) – Rorschach Kart IX): *“... şurada tam şurada bir insan bir kayayı iter gibi itiyor sanki şur şurası vücudu şu gövdesi. Bunda da keza aynen öyle. Bu tarafında da öyle. Sanki bir şeye ulaşmak için çaba sarf ediyor;”* (Sercan (26 yaş, Erkek) – TAT Kart 5): *“İçerde sanki çocuklar var çocukları sanki girip bakıyormuş gibi. Buradaki vazoya bakıyor çünkü. Eğer kırılırsa da sanki dövecekmiş gibi. Ama inşallah vazo kırılmaz, çocuklar dayak yemez.”* Bu durumlar Sabbadini’nin (1989) sınır işleyişteki bir sanatçı hastası için kullandığı tarife benzemektedir:

“Kate, geçmiş istasyonları unuttuğu ve gelecektekileri görmezden geldiği yanlış bir trenle seyahat ettiğini hissediyor. Daha doğrusu, eyaletteki bir istasyonun bilinmez bir platformunda, asla gelmeyecek bir treni bekliyor. Beklerken bir gazete okuyor, bir sandviç alıyor, bir fincan kahve içiyor. Ne bir niyeti var ne de bir umudu. Belki de çoktan geç kaldığını düşünüyor. Kate evrenin tüm takvimlerinin durmasını ve tüm yıllar boyunca kaçırdığı fırsatları telâfi edebilmeyi isterdi. Onun iç dünyası dışardakiyle uyumsuz. Sınırlar bulanık.”

Sınır işleyişlerde önceki ruhsal problematiklerin üzerine geldiğinden Ödipal dönem öncesi ile Ödipal dönem arasında patolojik bir yoğunlaşma gerçekleşir (Kernberg, 2016: 54). Söz öncesi ruhsal sıkıntılar Ödipal dönem korkularıyla kaotik bir birleşmeye sebep olur. Öyleyse bu durumda ruhsal zamansal olarak da ruhsal gelişim dönemlerinin artzamanlı olarak bellek aygıtında kaydedilmesi bellekssel süreçlerle ilgili problematikleri yoğunlaştırabilir. Araştırmada, Sadi’nin Rorschach’ında persekütif nesneler tekrar edip durmuştur. Örneğin, “*pense*” içeriği: “II: *Pense var. [Şurada, ucu pensenin. Şurası. Şöyle bakınca burası pense].*”; “X: *Pense var bir tane. Bir tane de büyük pense var.*” Sınır işleyiş açısından bu içerik bir yandan arkaik anne imgesine yansıtılan saldırgan dürtülerin ifadesini yansıtır. Ancak bir yandan da bu içeriğin Ödipal dönem öncesi (söz öncesi) dönem ile Ödipal dönemin deneyimlerinin neticesinde oluşan patolojik yoğunlaşmayı göstermesi mümkün olabilir mi? Hem arkaik dönem saldırganlığın hem de bu dürtülerin Ödipal dönemdeki kastratif korkularla birleştiği fallik tasarımların birleştiği bir yanıt olarak? Bu durumda, sınır işleyişlerde Ödip sorunu tartışılırken (Chabert, 2012) projektif testlerde tekrar eden bu içeriklerin yalnızca yinleme zorlantısı etrafında değil aynı zamanda artzamanlı dönemlerin bir araya gelişiyle ortaya çıkan süreçler etrafında ruhsal zamansallık açısından incelemek anlamlı olabilir gibi gözükmektedir. Böyle bir yanıtın yineleniyor oluşu Kernberg’in (2016) savunduğu yoğunlaşmayı gösterebilir mi?

Ruhsallıkta “zaman” kavramı ya da ruhsal zamansallık kavramı hakkında kuramsal bir düzende düşünülürken araştırma bulgularında zaman akışının durdurulmaya çalışıldığı sırada yer yer zaman akışının hissedildiği ancak sonrasında

hemen kontrol manevralarına geçildiği görülmektedir. Zaman algısı çarpıtılmaya uğratılır, dolayısıyla zaman deneyimi yapısal bir oluşum olmaktan ziyade bir “işleyiş”tir denilebilir. Zaman zaman bu işleyiş “savunma” yolları olarak da düşünülebilir. Çünkü en başta Freud, zaman algısını ikincil süreçlere yani algısal ve bilinçli süreçlere atfetmişti. İkincil süreçlerin tıpkı birincil süreçlerin üstüne gelmesi gibi ruhsal zaman algısının da bilinçdışının zamansızlığının üstüne geleceğini kestirebilmek zor değildir. Tıpkı bu hatta olduğu gibi düşünersek, zaman algısını da ikincil süreçlerin işleyişindeki ya da sınır kavramı gibi bir kavram olarak düşünmek araştırmamız çıkarımında oldukça olanaklı görünmektedir.

Rorschach yanıtlarının içeriklerinde algı yoluyla şimdiki zamandaki bir şeyi sürekli algılamak -yani aynı yanıtı sık sık algısal olarak işaretleyip hiçbir açıklama gösterememek-; TAT’de hızlıca yanıtlanan bir anda başlayıp hemen diye biten hikâyeler algılanan şeyin zamanda bir kırılmaya yol açmasına neden olur (Green, 2002: 161). Bu sebeple Rorschach’da ve TAT’de ortaya çıkan bulgular araştırmanın hipotezini doğrulayarak zamandaki kırılmanın ruhsal zaman deneyimini durdurma işlevini gösterir: Gülru’nun (27 yaş, Kadın) Rorschach’da Kart V’te verdiği yanıtta perseveratif söylemin zamanın bir durma biçimine neden olduğuna şahit olunur: *“Kelebek. Bu da kelebek...Evet bu kelebek...Yani belli, kelebek olduğu bariz. Ama karanlık bir kelebek yani. Siyah bir kelebek. Evet... (?) Kanatları, boynuzları. Bunlar da artık arka ayakları herhalde, yine karanlık. Sadece karanlık.”* Algı-B. sistemi algısal nesnenin sinyalini defalarca yinelese de zamansal bir gösterge işaretlenememektedir. Bir başka şekilde Sadi’nin (27 yaş, Erkek) sürekli ve sadece *“Mutsuz”* ya da *“Mutlu”* biten hikâye sonları; ya da yine aynı katılımcının TAT 8BM’ye verdiği hikâye yanıtı örneğinde başın ve sonun neredeyse tek bir zaman diliminde-anlık bir görüntüde verildiğini görürüz: *“Bir çocuk varmış. Babası hapishanede bıçaklanmış ve ölmüş.”*

Ruhsal zamansallıkla ilişkili olması bakımından, mekânla ilgili sorunsal araştırmacı/klinisyen ve katılımcı arasında araştırılabilir mi? Araştırma nesnesi olarak dahil edilmese de araştırmacı uygulama esnasında -karşı aktarımsal olarak- zaman deneyimini çarpıcı bir şekilde yaşamıştır. Diğer katılımcılarla yapılan TAT uygulamalarından farklı olarak Özcan’ın uygulaması sırasında, araştırmacı, karşı

aktarımsal olarak Kart 13MF’yi verirken sanki bu kartı yanlışlıkla “daha öncesinde hastaya vermiş olabileceği”yle ilgili şüpheye kapılır. Katılımcıların ön görüşme sırasında belirttikleri sıklıkla yaşadıkları *déjà vu* ruhsal olayı bu kez araştırmacı tarafında gerçekleşmiştir. *Déjà vu* “şimdiki zaman, geçmişte yaşanmış olduğunu bildiren referans noktalarını kaybettiğinde meydana gelen şeydir” (Green, 2002: 155). Öyleyse, *déjà vu* yineleme eylemlerinin mantığına uygun düşmektedir. Katılımcının protokolde göstermediği yineleme bulgusu araştırmacının ruhsal mekânında *déjà vu* olarak mı yaşanmıştır? Katılımcının protokolüne bakıldığında hiçbir şekilde başı ya da sonu olan yapıli bir hikâye göremeyiz. Tasarım çalışması yapılamayan bir durumda sadece formel yanıtlarla geçen uygulama süreci “kapsayan-kapsanan ilişkisi”ndeki (Bion, 1959) testörün kapsayıcı ve dönüştürebilen tarafına yansımış olabilir mi? Bu durumda araştırmanın çalışmaya dahil etmediği araştırmacının varlığını hesaba katmanın ruhsal zamansallık kavramını çalışmada önemli olabileceği sonucuna ulaşmış oluruz. Bilinçdışının zamansızlığı yeniden gün yüzüne çıkmıştır. 13MF kartının içeriği diğer kartlardan farklı olarak en dürtüsel olandır, malzemesi çiğdir (Tunaboşlu-İkiz, 2016: 32). Bir adam giyinik ve elini alına koyarak ayakta durmaktayken arka tarafta bir kadın yatakta yatmakta ve göğüs kısmı görünmektedir: (Özcan (21 yaş, Erkek) – TAT 13MF): “...*Erkek var. Yatakta bir bayan yatıyor. Büyük ihtimal kadın çıplak. İlişki yaşamış olabilirler, adam üzerini giymiş olabilir, bilmiyorum...* (Kartı ters çevirir, uzağa bakıp dalar) (?) *Valla hiç yorum yapmak istemiyorum. Çünkü bu tür şeylerden nefret etmeye başladım.*” Projektif testlerde ruhsal zamansallığı araştırmanın önemli dayanağını oluşturan, hipotezimizi de işlemselleştiren olarak kartlar arasındaki farklılaşmanın takibi burada da bilgi verecektir. 13MF’den önce verilen 8BM kartında Özcan şunları ifade eder: “*Bu da şey gibi ya aa hani bu haberlerde olur ya işte atıyorum falan kişi öldü veya işte bir bay bayan öldü gibi. Bunda da ne bileyim sanki şu kişi öldürmüş yatan kişi de o diyeceğim ama.... Çocuğun önünde bıçak mı var? Ama işin garip tarafı yatan kişinin sanki hani göğsü gibi bir şey yani burada görünen. Çok farklı bir hikâye. Bir hikâye çıkar çıkmaz bilmiyorum ama ben çıkaramıyorum. (?) İçinden çıkamadığım için bir şey diyemeyeceğim bilmiyorum yani.*” Katılımcı 13MF’ye henüz yanıt vermeden araştırmacının “bu kartı daha önce verdim mi?” hissini yaratan şey bu “sözde-sürekli zamansal” (Roman, 2006) durumu olabilir. Araştırmacının karşı-aktarımı (*déjà vu*)

Roman'ın sözünü ettiği travmatik deneyimleri sınırlandırma-çerçeveleme girişimini sağlayacak “zaman çalışması”na bir gönderme yapmış olabilir mi? Kartlar sırasında oldukça zorlanan katılımcı için araştırmacı kendi tasarımıyla çalışmasını mı devreye sokmaya çalışmaktadır? Ayrıca hatırlanmalıdır: Green'in belirttiği gibi, sınır işleyişteki bir hasta ilk başta nevrotik bir izlenim verebilir ancak klinisyenin onunla olan iletişimi başladığında sınır bir durumun varlığı anlaşılır. Bu sebeple karşı aktarım sınır işleyişleri anlamada en açık ve kesin yollardandır (Green, 1977: 74).

Bir başka durumda da araştırmacı sanki onu bekleyen biri yokmuş gibi, zaman gibi bir unsura bağlı ve dayalı değilmiş gibi katılımcı (Özcan, 21 yaş, Erkek) başkası tarafından duyulabilmeye dikkat edecek kadar sesli ve anlaşılır konuşmamakta; bazen de (Aynur, 36 yaş, Kadın) dış gerçeklik olarak dışsal zamana hiç bağlı değilmişçesine uygulamanın test malzemesiyle dağınık bir süre zarfında zaman geçirmekteydi. Her şartta testörün varlığının işaretleri askıya alınıyordu. Öteki yoksa (araştırmacı) zaman da yoktu, daha doğru bir ifadeyle, zaman durdurulmuştu. Levinas'ın (2005) çıkarımlarını haklı buluruz: zaman ilişkide var olur; zaman “başka”dır, ötekidir.

Eyleme geçen sınır işleyişlerdeki ruhsal zaman deneyiminin durduruluyor olduğu bilgisini en iyi ve güvenilir şekilde açıklayan Tematik Algı Testi idi. Çünkü TAT yalnızca yinelenen içeriklerin potansiyelini açığa çıkarmakla kalmaz aynı zamanda sınır işleyişlerde sorunlu olduğu bilinen zaman ve mekân organizasyonlarındaki ve dolayısıyla nedensel ilişkilerdeki bozulmaları da daha anlaşılır şekilde göstermektedir.

TAT'nin sınır işleyiş protokollerinde elbette “kayıp” hikâyeleri bekleriz. Ancak burada yinelenen şeyin kayıp hikâyeleri olması araştırmanın amacı açısından bir önem taşımamaktadır. Burada önemli olan şey kayıp hikâyeleri oluşturulurken ruhsal malzemenin zenginliği ya da fakirliği hangi söylem yoluyla oluşturulduğudur. Aynı kayıp hikâyeleri farklı senaryolarla kurulabilirdi ancak böyle olmadı. Görsel izlenimle dahi anlaşılacağı üzere, senaryolar çoğunlukla aynı havuzdan alınmaktaydı. Kelime-tasarımları anlamsal olarak bir farklılık barındırmamaktadır. Giden ve geri gelen arasında (fort-da oyunu) bir farklılık arz etmemektedir.

Nesne, Winnicott'un (2013) belirttiği gibi t++... zamandan sonra gelmesiyle birlikte gelmesi ve gelmemesi arasında bir fark yaratma etkisinde değildir artık. Burada da kartlar arasında gidiş gelişler, kartların dış gerçekliği, birbirinden farklı oluşları hikâyelerin örüntüsünü inşa etme bakımından yaratıcılıkla sonuçlanmaz.

Dürtü mü içerik mi, id mi bilinçdışı süreçler mi ikili ayrımları metapsikolojik tartışmaların nasıl ki çekirdeğini oluşturuyorsa zaman da mekân kavramı ile birlikte tartışılabilir. Mekân kavramı bu araştırmada çok fazla yer almasa da zaman söz konusu olunca dış dünya gibi iç dünyanın süreçlerinde de aslında kendince önemli bir yer kapladığı düşünülür. Rüya bu en büyük kanıt olabilir. Mekân olmaksızın bilinçdışı zamanı veremez (Freud, 1900). Mekân zamanın gösterenidir. Araştırmanın yöntemini oluşturan projektif testler bu ikililik bağlamında düşünülebilir. Nasıl ki Roman (2006) projektif anlatıların *Kronos*'ta yazılıp *Kairos*'a gönderme yaptığını vurguladıysa, bir yanıyla da *süre* kavramı projektif anlatılarla yeniden düşünülür. Tanpınar “ne içindeyim zamanın ne de büsbütün dışında yekpâre geniş bir ânın parçalanmaz akışında” dediğinde belleğinde kalan imgelerin onu “şu an”da tuttuğunu vurguluyordu. Ben bilincini kazandıran, kendisini bulduran geçmiş yaşantılar *süre* deneyimi içerisinde varlığını sürdürüyor. Süre kavramı geçerli olduğunda mekân kavramı nasıl düşünülmeli? Projektif testlerde yanıtlar ve uygulama bir *sürede* gerçekleşir. Süre içerisinde yanıtlar verilir, duraklamalar ya da hareketler gerçekleşir. Öyleyse ruhsal zaman deneyimi mekân kavramı olmaksızın incelenebilir mi? Bu soruyu şüphesiz dürtü kuramının son hâli sordurmaktadır. Dürtü de akışkan, sonu gelmeyen bir enerjidir: artık Metapsikolojide ruhsal içerikler değil süreçler ön plândadır. Winnicott'un potansiyel alanı (2013) ve Bion'un alfa işlevi (1959) bu kuramsal dönüşümün neticeleridir. Öyleyse sınır patolojilerin söz öncesine ait travmatik deneyimlerin ruhsallıkta açtığı yarıklar sonucu zaman bu son dönem yeni anlayışların ortaya çıkışıyla güncellenerek yeniden anlaşılır. Zamanı dürtü ile, mekânı annenin kapsayıcılığı ile düşünmek demek, sınır işleyişlerde zaman tasarımının olmayışına sebep olanın ruhsallıkta ruhsal mekânın (kapsayanın) sağlam olmayışından ileri geldiğini söylemek denk düşebilir mi?

Yanıtlar arası yinelemelerin katılımcıların kişisel dil kapasitesi zenginliğiyle ilişkisini nasıl yordadığı konusunda bir tartışmaya sevk edebilir. Ancak araştırmanın

sürecinde görülebileceği gibi yanıtlar yalnızca biçimsel sözel ifadeleriyle değerlendirilmemiştir. Bir yanıtı araştırmada değerlendirmeye aldırان şey o yanıtın hangi içeriklerle verilmeye çalışıldığıdır. Bu sebeple yalnızca “dilbilimsel” açıdan yapılan bir çalışma yapmış olmaktan uzak kalındığının altı çizilmelidir.

Katılımcılardan (Sadi, Aynur, Sercan, Özcan) intihar sonrası ya da intihar eylemi içermese de sonuçları ağır olabilecek yaşamsal olaylardan sonra hastaneye yatırılmışlardır. Akabinde 1 hafta ya da birkaç gün sonrasında ön görüşme yapılmış ve projektif testler uygulanmıştır. Karşılaştığımız zaman bulguları bu güncel ağır travmatik olayların sonucunda araştırmanın bulgularına etkide bulunmuş olabilir mi? Diğer bir değişle, uygulama süresiyle katılımcıların hastaneye yatış süreleri arasında daha çok zaman geçseydi sonuçlarda farklılık gözlemlenir miydi? Böyle durumlarda yanıtların verilme şekli etkilenmiş olabilirdi ancak ruhsal zamanın durduğunu gösteren bulgularımızın yönü değişmezdi diye düşünülebilir.

Sınır işleyişlerde zamansallığın araştırılması Freud’un psikanalitik kuramda getirdiği son yeniliğin de araştırılmasını mümkün kılar gibidir. Bu katılımcılarda görülen yineleme zorlantısı kendi başına bilinçdışı içerikler ve bilinçdışı şeyler ile anlaşılamazdı. Dürtüye karşı başlatılan ikinci dürtü kuramıyla altbenliğin-idin tüm ruhsal aygıtı verilmesi yoluyla dürtüsel hareketin, altbenliğin hareketlerinin klinik ve kuramsal açıdan artık ön plana geçmesi sınır işleyişleri ve onlara ait sorunsalları, devamında ruhsal zamansallık sorununu başa getirir. Dolayısıyla bu çalışma da bu yönüyle önemini kazanmaktadır.

Freud “Ego ve İd”de (1923) benliğin dönüşümlerinin kişiyi neden tedaviden vazgeçirdiğiyle ilgili bir şeyler yazar. Karakterinin en derinlikleri en çok bellekte yer edinmiş küçüklük yaşantılarıdır. Bunların kaybolacağı hissi, değişimin kendisi zamanla ilgili bir sorundur. Ruhsallıktaki zamansallığın dönüşüme uğrayacağı algısıdır. Öyleyse özellikle sınır işleyişlerde olumsuz terapötik tepki süreçleri ruhsal zamansallık çalışmalarıyla yeniden düşünülebilir mi?

Ruhsal zamansallık kavramının bu çalışmalarla araştırılmasıyla kliniğin bilgisine de katkı sağlayacağı muhtemeldir. Zaman ruhsal süreçlerle birlikte klinisyen

ve hasta arasında da işlemektedir. Çünkü tedavi alanında ötekinin varlığında, tıpkı anne ve bebek ilişkisi gibi tahmin (anticipation) süreçlerinin ortaya çıkacağı açıktır.

Çalışmanın, projektif testlerin yapım amaçlarına, uygulama ve yorum süreçlerine farklı bir açıdan katkı sağladığı düşünülmektedir. Kuru ruhsal söylemleriyle bilinen, bu sebeple projektif analizleri zorlaştıran sınır işleyişlerle zaman kavramının çalışılması ile birlikte projektif testlerle çalışan sahaya önemli kolaylık sağlayacağına inanılmaktadır. Bunun yanı sıra ruhsal zamansallık kavramıyla ilgili yazılıp çizilen kuramların projektif çalışmalarla araştırılabileceği geniş bir alanla karşı karşıya olunduğu belirtilmelidir.

Bu çalışma yalnızca sınır işleyişlerin erken dönem problematiklerinden kalabilecek ruhsal zaman deneyimleri incelemiştir. Ancak sınır işleyişler için ufuk açıcı yeni kuramsal çalışmalar (Bkz. Chabert, 2012) erken dönem deneyimlerle birlikte ruhsal gelişimin daha sonraki dönemlerini de düşünmeye zorlar. Öyleyse, ruhsal zaman deneyimi bu açılardan nasıl farklılaşır ya da farklılaşır mı?

Bu çalışmada eyleme geçen sınır işleyişlerde ruhsal zaman deneyimine bakıldı. Sonraki çalışmalar yine aynı patolojilerin tarihleriyle ilgili kurdukları ilişkilerin nasıl olduğunu sözel tasarımlarında ve sonradanlık-etkisi bağlamında inceleyebilir.

Sonraki çalışmalar psikotik, sınır, psikopati, melankoli, bağımlılıklar yani sınır işleyişlerdeki çeşitlenmeleri ruhsal zamansallığın çeşitlemeleri açısından ayırt edici yeni araştırma faktörleri geliştirmelidir. Hem kuramsal hem de yöntemsel yeni bakış açıları karşılıklı olarak iki alanın da gelişim ve dönüşümlerini sağlayacaktır.

Ruhsal zamansallık kavramı kapsamında ruhsal zaman deneyiminin araştırılacağı katılımcı grubunu “sınır işleyişler”in oluşturması psikopatolojide “sınır” kavramına dair çok farklı bakış açılarının çizdiği karmaşa içinde bu hastaları diğer patolojilerden farklılaştırabilme kapasitesini geliştireceği düşünülmektedir (sözgelimi psikozlar ve sınırlar sorunu).

Sınır işleyişlerle psikoz arasında geçen diyaloglara ilâveten araştırılmayı bekleyen bir problem önerilebilir. Bir psikotiğin eyleme geçişleri dürtünün pür hâlidir; id ego gibi işlev görmektedir. Oysa sınır işleyişlerdeki eyleme geçişler libidinal ya da

yıkıcı dürtünün bir *etkinlik* biçimidir (Green, 2009b). Araştırmamızdaki bulguları ve problematiği belirleyişimizde zaman ve sınır işleyişleri ele almamızın neticesinde psikozda olsa farklılık nasıl görünürdü diye bir soru akla gelebilir.

Fort-da oyununun yorumunda Freud'un belirttiği gibi hazzsızlık veren bir olay oyuna dönüştürülmüştür. Yani annenin gidişinin ezici deneyimi altında bu olayı yeniden yeniden temsillerle sahneleyerek olayın ya da deneyimin kendisinde bıraktığı hoşnutsuzluğu oynanabilir hâle getirmiştir. Freud bu kısmı bir egemenlik dürtüsüne, kontrol edebilme yetisinin verdiği hazza eklemlemekteydi. Bununla kalmayıp çocuksu arzuların gerçekleştirilmesine bir yer açıyordu. Sonuçta deneyime karşı aktif bir rol ediniyordu. Belki de çocuk kaybolma ve geri gelişin zamansal yerleştirilmesiyle birlikte acı verici deneyimi zamansal olarak üstlenmiş oluyordu. Öyle ki fort-da oyununun sahibi bu oğlan çocuğun 5 yaş dokuz aylıkken annesini kaybettiğini ve sonrasında hiçbir yas belirtisi göstermediğini öğrendiğimizde bu zamansal yerleştirmenin yas çalışmasında ne denli önemli olduğunu görmek kaçınılmaz olacaktır (Freud, 1920: 274). Çalışmanın esasını oluşturan eyleme geçiş patolojileri kuramsal açıdan belleksel izler teorileriyle yeniden değerlendirildiğinde yineleme zorlantılarıyla baş gösteren eylem zorlantıları, derinden bakıldığında bedenle ilgili olana yakınlaşmaktadır. Hatırlamak yerine tekrarlanırsa da tasarıma dönüşmek yerine yeniden yeniden üretim gerçekleşse de nihayetinde gözlemlenen bu eyleme geçişler beden sınırlarıyla ilgili bir sorunsalı açığa çıkarmaktadır (Bkz.: Green, 2002: 41). Zaman deneyimi ve problematiklerini sınır işleyişlerin eyleme geçişlerinde ve algısal süreçlerle izlerken beden ve zaman deneyimi üzerine yeniden düşünme yollarının açık olduğu aşikârdır.

Yeni çalışmalar test ortamının kullanımını da hesaba katmalıdır. Burada da gördüğümüz zamansallığın incelendiği temel dayanak sadece araştırmanın uygulandığı kişiler olmuştur. Oysa Freud'dan itibaren şimdiye değin genişleyen yeni açıklamalar gösterir ki sadece katılımcı yoktur, katılımcıyla etkileşime giren "öteki" vardır ve Green'in belirttiği gibi (2000: 160) "*zamansallık, soyutlama ve düşünceye yol açtığı için öznelerarası bağ 'benzer ötekiyle' bir ilişkiyi ima eder. Bu da kaçınılmaz olarak Öteki'nin zaman deneyimine açılan bir zamansallığı gösterir.*" Ancak böyle kapalı Ben'in görünümünden uzaklaşıp öznelerarası Ben'in inşasına, geçmiş-gelecek

ve şimdinin birlikte kurulumuna tanıklık edilebilir. Tıpkı divanlarda seyredildiği gibi...

Klinikte ve klinik dışında eyleme geçişleri daha iyi anlamak için ve terapötik ittifakta karşılaşılan güçlükleri güncel fikirlerle geliştirmek için ruhsal zamansallık kavramının düşünülmesi ve çalışılmasının yararlı olacağına inanılmaktadır. Terapötik çerçeveyi bozan zamansal sınırlamalara tahammül kapasitesinin yokluğu ya da azlığı durumlarında tedavi çerçevesine zarar verme eğilimi gösteren hastalar için alternatif kuramsal ve yöntemsel açıklamaların gelişmesi bu sayede beklenilebilir.

Bir sonraki çalışma savunma süreçleriyle ruhsal zamansallık arasındaki ilişkiyi projektif yöntemler aracılığıyla inceleyebilir (Bkz.: Shoda, 1993). Çünkü bir ruhsal dünya patoloji ve normale ait her ne varsa ondan az ya da çok kendinde içerir. Savunma mekanizmaları çok daha çeşitlilik arz eder. Sıklıkla patoloji kendine has mekanizmaları kullansa da bunlar zaman zaman değişebilir. Öyle ki ruhun zamanını anlamaya anakronik savunma süreçleriyle ilişkili olarak çalışmaya başlamak geliştirici bir değerlendirme yapmayı sağlayabilir.

Theo Angelopoulos'un (1998) *Eternity and A Day* filmi şu dizelerle başlar ve Winnicott'un (2013) Tagore'dan alıntıladığı ünlü sözü hatırlatır: "Sayısız dünyanın deniz kıyısında çocuklar oynuyor." Deniz, annedir; kıyı, dış dünya ya da baba... İkisi birleştiğinde çocuklar olur, oyun oynarlar. Cinsellik, varlık ve zaman bir aradayken anlaşılır:

- Şu batık şehirle ilgili neler biliyorsun?

- Büyükbabam, o mutlu şehrin, bir depremde battığını söylüyor ve asırlardır denizin dibinde uyuyormuş. Sadece ayda bir kez sudan çıkarmış, çok kısa süreliğine, sabah yıldızı yeryüzünü terk etmeyi reddedip onu seyretmek için durduğunda... ve her şey dururmuş o zaman... Zaman bile dururmuş. Zaman... nedir o?.. Büyükbabam diyor ki, zaman bir çocukmuş, deniz kenarında deniz kabuklarıyla oynayan... Geliyor musun?

KAYNAKÇA

ABRAHAM, G.: 1976

“The Sense and Concept of Time in Psychoanalysis”, **International Review of Psycho-Analysis**, 3, s. 461-472.

ANGELOPOULOS, T.: 1998

Eternity and a Day, Çev. *Tafdi.com*, Eklenme Tarihi: 2017.

ANZIEU, D.: 2008

Deri-Ben, Çev. Nesrin Tuna Demiryontan, İstanbul, Metis Yayınları.

ANZIEU, D.: 1961

Les Methodes Projectives, Paris, PUF.

AZOULAY C.: 2017

“Les temps projectifs de l’Indien des Plaines de G. Devereux: culture et temporalité”, **XXII. Uluslararası Rorschach ve Projektif Yöntemler Kongresi**, 17-21 Temmuz, Paris.

AZOULAY, C.,
EMMANUELLI, M.: 2014

“Psychanalyse temporalité psychique à l’adolescence: étude comparative entre sujets tout venant et sujets au fonctionnement limite, au Rorschach et au TAT”, **La psychiatrie de l’enfant**, 4, s. 705-717.

AZOULAY, C.: 2006

“Représentation de soi et temporalité dans le fonctionnement

psychotique à l'adolescence”,
Psychologie clinique et projective, 12,
s. 349-380.

BERGERET, J.: 2011 “Les états limite en 2010.
Soigner quoi?”, **Revue française de
psychanalyse**, 75, s. 367-374.

BION, W.R.: 1954 “Notes on the Theory of
Schizophrenia”, **International Journal
of Psycho-Analysis**, 35, s. 113-118.

BION, W.R.: 1959 “Attacks on Linking”,
**International Journal of Psycho-
Analysis**, 40, s. 308-315.

BOKANOWSKI, T.: 2001 “‘Le temps éclaté’ d'André
Green”, **Revue française de
psychanalyse**, 65, s. 901-912.

BONAPARTE, M.: 1940 “Time and the Unconscious”,
**International Journal of Psycho-
Analysis**, 21, s. 427-468.

BRELET-FOULARD, F.: 1994 “L'expression du fantasme
narcissique au TAT”, **Bulletin de la
Société française du Rorschach et des
méthodes projectives**, 38, s. 55-66.

BRELET-FOULARD, F.: 1996 “Quelques notes à propos du
penser dans la situation TAT”,

Psychologie clinique et projective, 2,
Processus de pensée. s. 245-259.

CAMUS, A.: 1988

Sisyphos Söyleni, 2. bs., Adam
Yayınları.

CHABERT, C.: 2004

“Le temps du passé: une forme
passive?”, **Adolescence**, 50, s. 705-717.

CHABERT, C.: 2012

“OEdipe aux frontières”, **Le
Carnet PSY**, 161, s. 32-36.

CHABERT, C.: 2017

“Sınır İşleyişler: Hangi
sınırlar?”, **Psikanaliz Yazıları Baharlık
Kitap Dizisi 16**, Bağlam Yayınları,
İlkbahar 2008, s. 13-32.

CHAGNON, J.Y.: 2012

“Sınır Durumlar: Çağdaş Fransız
Psikanalitik Yaklaşımı”, **Yansıtma
Psikopatoloji ve Projektif Testler
Dergisi**, Sayı 17, İstanbul, Bağlam
Yayıncılık.

CHAUVEL, P., DENIS, P.:
1995

“L'intemporel”, **Revue
Française de Psychanalyse**, 4, Paris,
PUF.

CHAUVEL, P., DENIS, P.:
1995

“Argument”, **Revue Française
de Psychanalyse**, L'intemporel, Vol.IV,
Yay. Haz. Claude Le Guen, Paris, PUF,
s. 989.

DE TYCHEY, C.: 2011

“Sınır Durumlar Bağlamında J. Bergeret’in Psikanalitik Kuramına Giriş”, **Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi**, Sayı 15, s. 39-47.

DJEBBAR, C.: 2017

“Le temps subjectif aux épreuves projectives chez une population Algérienne”, **XXII. Uluslararası Rorschach ve Projektif Yöntemler Kongresi**, 17-21 Temmuz, Paris.

ESKİN, Ş.: 2014

Zaman ve Hafızanın Kıyısında: Tanpınar’ın Edebiyat, Estetik ve Düşünce Dünyasında Bergson Felsefesi, İstanbul, Dergâh Yayınları.

FREUD, S.: 1893

“The Psychotherapy of Hysteria”, **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud**, II, s. 253-305.

FREUD, S.: 1896

“December 6”, **The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess**, Çev. ve Ed. Jeffrey Moussaieff Masson, London, Harvard University Press, 1985, s. 207-215.

FREUD, S.: 1900

Düşlerin Yorumu II, Çev. Emre Kapkın, 5. bs., İstanbul, Payel Yayınları, 2014.

FREUD, S.: 1911

“Ruhsal İşleyişin İki İlkesi Üzerine Formülasyonlar”, **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen, 2. bs, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 27-29.

FREUD, S.: 1914

“Remembering, Repeating and Working-Through”, **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud**, XII, s. 145-156.

FREUD, S.: 1915

“Bilinçdışı”, **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen, 2. bs, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 155-195.

FREUD, S.: 1917a

“Letter from Sigmund Freud to Sándor Ferenczi: December 16, 1917”, **The Correspondence of Sigmund Freud and Sandor Ferenczi**, 2, s. 251-252.

FREUD, S.: 1917b

“Mourning and Melancholia”, **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud**, XIV, s. 237-258.

FREUD, S.: 1920

“Haz İlkesinin Ötesinde”, **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen, 2. bs, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 265-326.

FREUD, S.: 1923

“Ego ve İd”, **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen, 2. bs, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 327-387.

FREUD, S.: 1925a

“Preface to Aichhorn's Wayward Youth”, **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud**, XIX, s. 271-276.

FREUD, S.: 1925b

“‘Gizemli Yazı Tahtası’ Üzerine Bir Not”, **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen, 2. bs, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 410-414.

FREUD, S.: 1925c

“İnkâr”, **Metapsikoloji**, Çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen, 2. bs, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 418-422.

FREUD, S.: 1933

“New Introductory Lectures On Psycho-Analysis”, **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud**, XXII, s. 1-182.

FREUD, S.: 1933

Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları, Çev. Emre Kapkın,

Ayşen Kapkın, İstanbul, Payel Yayınevi,
1. bs., Şubat 1998.

GREEN, A.: 1975

“The Analyst, Symbolization and
Absence in the Analytic Setting”, **On
Private Madness**, Karnac Classics,
1986, s. 30-59.

GREEN, A.: 1977

“The Borderline Concept”, **On
Private Madness**, Karnac Classics,
1986, s. 60-83.

GREEN, A.: 1986

On Private Madness, London,
Karnac Classics.

GREEN, A.: 1993

Le Travail du Négatif, Paris,
Ed. de Minuit.

GREEN, A.: 2000

Le Temps Éclaté, Paris, Ed. de
Minuit.

GREEN, A.: 2002

“Time in Psychoanalysis: Some
Contradictory Aspects”, Çev. Andrew
Weller, London, Free Association
Books.

GREEN, A.: 2009a

“From the Ignorance of Time to
the Murder of Time. From the Murder of
Time to the Misrecognition of
Temporality in Psychoanalysis”, **The
Experience of Time Psychoanalytic
Perspectives**, Ed. Leticia Glocer Fiorini,

- Jorge Canestri, 1. bs., Karnac Books, s. 1-18.
- GREEN, A.: 2009b “Freud'un Zamansallık Kavramı: Güncel Görüşlerle Olan Farklılıklar”, **Uluslararası Psikanaliz Yıllığı**, 1, s. 189-201.
- HANLY, C.: 2009 “A Problem with Freud’s Idea of the Timelessness of the Unconscious”, **The Experience of Time Psychoanalytic Perspectives**, Ed. Leticia Glocer Fiorini, Jorge Canestri, 1. bs., Karnac Books, s. 21-34.
- HOMEROS: 1971 **Odysseia**, Çev. Ahmet Cevat Emre, 3. bs., y.y.
- KERNBERG, O.: 2016 **Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm**, 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları.
- KLEIN, M.: 2011 **Haset ve Şükran**, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları.
- LAPLANCHE, J.: 1999 **Essays on Otherness**, London, Routledge.
- LAPLANCHE, J., PONTALIS, J.B.: 1973 **The Language of Psychoanalysis**, London, Karnac Books.

LEVINAS, E.: 2005

Zaman ve Başka, Çev. Özkan Gözel, Haz. Zeynep Direk, İstanbul, Metis Yayınları.

LOEWALD, H.W.: 1962

“The Superego and the Ego-Ideal”, **International Journal of Psycho-Analysis**, 43, s. 264-268.

MARIE-MADELEINE, D.,
CORNELIA, D., CHRISTINE,
R.: 1990

“Le contenu animal au Rorschach chez l'adulte état-limite ou psychotique”, **Bulletin de la Société française du Rorschach et des méthodes projectives**, 34, La représentation de soi. s. 205-224.

MELTZER, D.: 1975

“The Psychology of Autistic States and of Post-Autistic Mentality”. **Explorations in Autism: A Psycho-Analytical Study**, s. 6-29.

MIJALLO-MELLOR, S.: 2005

International Dictionary of Psychoanalysis, Ed. Alain de Mijolla, Thomson Gale.

MIJOLLA-MELLOR, S.: 2005

“Psychic Temporality”, **The International Dictionary of Psychoanalysis**, Ed. A. de Mijolla, Thomson Gale, s. 1359-1360.

MOORE, B., FINE, B.: 1990

“Borderline State”, **PEP Consolidated Psychoanalytic Glossary**.

PERELBERG, R.J.: 2008

Time, Space and Phantasy,
London, Routledge.

PHEULPIN, M., BRUGUIÉRE,
P.: 2002

“Eléonore ou le temps déboussolé”, **Psychologie clinique et projective**, 8, s. 129-155.

PHEULPIN, M., BRUGUIÉRE,
P.: 2012

“Sınır İşleyişler: Ayrışmış Bir Benlik İnşasında Bazı Kendine Özgü Engeller ve Başarısızlıklar”, **Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi**, Sayı 18, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, s. 35-46.

POTAMIANOU, A.: 2016

“Hatırlatıcı Olmayan İzler: Travma Yaratıcı Sonradan-Etkiler”, **Uluslararası Psikanaliz Yıllığı, Ölüm Dürtüsü**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 115-140.

PROUST, M.: 2015

Kayıp Zamanın İzinde: Swann’ların Tarafı, Çev. Roza Hakmen, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 14. bs., s. 49-51.

ROLLAND, J.C.: 2009

“Unconscious Memory From a Twin Perspective: Subjective Time and the Mental Sphere”, **The Experience of Time Psychoanalytic Perspectives**, Ed. Leticia Glocer Fiorini, Jorge Canestri, 1. bs., Karnac Books, s. 45-74.

ROMAN, P.: 2006

“Temps et traumatisme: une approche clinique et projective”, **La Temporalité Psychique**, Paris, Dunod, s. 75-90.

ROUSSILLON, R.: 2006

“Du Jeu dans la Mémoire”, **La Temporalité Psychique**, Paris, Dunod, s. 7-17.

SABBADINI, A.: 1989

“How the Infant Develops a Sense of Time”, **British Journal of Psychotherapy**, 5(4), s. 475-484.

SABBADINI, A.: 1989

“How the Infant Develops a Sense of Time”, **British Journal of Psychotherapy**, 5(4), s. 475-484.

SHODA, H.: 1993

“Splitting Phenomena from a Viewpoint of Experiencing Time: Spectrum from Multiple Personality and Hysteria to Borderline Personality Disorder”, **Psychopathology**, 26, s. 240-254.

SCHVARTZAPEL DE
KACERO, E.: 1999

“À la recherche d'un temps à construire au Rorschach. Des facteurs formels aux liens qui les régissent”, **Psychologie clinique et projective**, 5, s. 143-163.

SOLA T., MARFISI, S.: 2017

“Est-il possible de retracer une temporalité méridionale? Etude clinique à l’aide des méthodes projectives”, **XXII. Uluslararası Rorschach ve Projektif Yöntemler Kongresi**, 17-21 Temmuz, Paris.

STERN, A.: 1938

“Psychoanalytic Investigation of and Therapy in the Border Line Group of Neuroses”, **Psychoanalytic Quarterly**, 7, s. 467-489.

TANPINAR, A.H.: 2000

Yaşadığım Gibi, Haz. Prof. Dr. Birol Emil, İstanbul, Dergâh Yayınları, 3. bs., s. 123-128.

TANPINAR, A.H.: 2005

Bütün Şiirleri, Haz. İnci Enginün, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 19.

TOPAKKAYA, A.: 2017

Felsefe, Din ve Kültürde Zaman, İstanbul, Say Yayınları.

TUNABOYLU-İKİZ, T.: 2012

Rorschach Testinin Psikanalitik Yorumu – II: Erişkin Psikopatolojisinin Değerlendirilmesi, 3. bs. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

TUNABOYLU-İKİZ, T.: 2013

Rorschach Testinin Psikanalitik Yorumu – I: Kodlama ve

Uygulama, 4. bs. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

TUNABOYLU-İKİZ, T.: 2016

Tematik Algı Testi (TAT) Psikanalitik Yönelimli El Kitabı, 2. bs. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

WINNICOTT, D.W: 2013

Oyun ve Gerçeklik, Çev. Tuncay Birkan, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları.

WINNICOTT, D.W.: 1974

“Fear of Breakdown”, **International Review of Psycho-Analysis**, 1, s. 103-107.

ZANGUE, M.A.L, AZOULAY C.: 2017

“La temporalité et ses traductions projectives: l'exemple des jeunes adultes au Cameroun”, **XXII. Uluslararası Rorschach ve Projektif Yöntemler Kongresi**, 17-21 Temmuz, Paris.

EKLER

Ek 1. Bilgilendirilmiş Onam Formu

T.C. İstanbul Üniversitesi

Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Tevfika Tunaboğlu-İkiz danışmanlığında Hilal Beşikçi tarafından yürütülen “Ruhsal Zamansallık Kavramı Kapsamında Projektif Bir Çalışma” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasına davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı kişilerin yaşadıkları ruhsal problemlerin ruhsal zaman kavramı açısından projektif testlerle değerlendirilmesidir. Araştırmada sizden tahminen 2 saat ayırmanız istenmektedir. Araştırmaya sizin dışınızda tahminen 9 kişi katılacaktır. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Görüşme bilgileri yalnızca görüşme esnasında yazılan notlar aracılığıyla edinilecektir. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya hilalbesikci@gmail.com e-posta adresi ve 05364669494 numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının:

Adı-Soyadı:

İmzası:

İletişim Bilgileri

e-posta:

Telefon:

İletişim bilgilerimin diğer araştırmacıların benimle iletişime geçebilmesi için “ortak araştırma havuzuna” aktarılmasını; ☐ kabul ediyorum ☐ kabul etmiyorum (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz)

Ek 2. Psikanalitik Yönelimli Yarı Yapılandırılmış Ön Görüşme Formu

KİŞİSEL BİLGİLER

Kendinizi tanıtır mısınız?

Ad Soyad:

Yaş:

Meslek:

Evliyse;

Evlilik hikâyeniz? Çocuklarınız var mı?

AİLE ÖYKÜSÜ

Anne babanız hayatta mı?

Anneniz kaç yaşında ve ne işle uğraşır, nasıl biridir?

Babanız kaç yaşında ve ne işle uğraşır, babanız nasıl biridir?

Kardeşleriniz var mı? Varsa kaç yaşındadırlar, cinsiyetleri nedir, neler yapıyorlar, ilişkileriniz nasıldır?

HASTALIK HİKÂYESİ

Yolunda gitmeyen nedir?

İlaç ve madde kullanımınız var mı?

Tekrar tekrar başınıza gelen belli bir örüntü var mı?

Yaşamınızda travmatik bir olayla karşılaştınız mı?

Bir çocukluk anınızı anlatabilir misiniz?

Aklınıza gelen bir rüyayı anlatabilir misiniz? Tekrarlayan rüyalar görür müsünüz?

Ek 3. Rorschach Testi Protokolü Örneği (Sadi)

Kart	Yanıtlar	Kodlama
I.	5 sn Yarasa. Yarasa görüyorum. Kanatlarını açmış bir yarasa. 2 öpüşen bir çift var. 2 tane ağzını açmış yılan var. Ağaçlar var. <i>(Kartı eline alır)</i> Şeytan gibi bir şekil var. O kadar.	
II.	30 sn <i>(Kartı eline alır)</i> Pense var. Küçük yavru bir köpek var 2 tane... 2 tane çift sırt sırta vermiş insan var. > ^ <i>(Kafasını kaşır)</i> v Şahin var. Sincap..... ^ O kadar. <i>(Ellerini oğuşturur, kafasını çevirip kitaplara doğru bakar)</i>	
III.	20 sn 2 tane karşılıklı bakan yaratık var.....>^..... İkisinin de göğsünden yılan kafası çıkmış. Böbrek var şunlar böbrek hortumuyla birlikte. < <i>(Kartı uzaklaştırdı)</i> v^ Bu kadar.	
IV.	45 sn >^v^ Şurada bir yaratık var. Şu gözleri. Şöyle ağzı. V Şurada bir böcek var şurası. Hamam böceği gibi..... Şurada düşen bir bebek var. Şu küçük noktalar şu bebek. Çünkü sırt üstü. <i>(Kartı uzaklaştırır)</i> <^ Canavar var. Şu ayakları şöyle, şunlar kolları kafası burda gözü şurda kısık. Bu kadar. Başka yok. Ç'.	

V.	10 sn Yarasa var, kuyrukları. (Esner)..... Ölü bir insan var şurada. <^ Başka bir şey yok. Ç' başka yok. O kadar.	
VI.	26 sn 2 tane gemi siyah..... 2 tane karşılıklı birbirine bakan yaratık gibi bir şey, ağzı açık. < Düşünen bir insan. ^>^ Ç' başka bir şey yok. Ç'.	
VII.	(Esnedi) 25 sn 2 insan kafası karşılıklı. <^..... Bu kadar. Başka bir şey göremedim... Şurada insan kafaları şurası yüzleri. (Kartı testöre doğru gösterir) Başka bir şey yok.	
VIII.	9 sn 2 tane fare var....>... Yarasa var..... O kadar. Başka bir şey yok. Fare şunlar şu bacakları şu kafası şu gövdesi burada da aynısı var.	
IX.	>^ 86 sn Kafatası var şurada gözlerinden ateş çıkan.... 2 tane insan başı var..... Bir tane bıçak var. Dik durmuş. Bu kadar.	
X.	4 sn Pense var bir tane. Bir tane de büyük pense var. Küçük bir tane yarasa var. < Bunda ^ bayağı çok şey varmış. (Güler) Bir tane insan maskesi var şurada. 2 tane köpek var. 2 tane kurbağa var. 2 tane balık var. >^.... 2 tane daha balık var. Bu kadar. Pense şunlar şu ağzı, şu sıkma yeri, pensenin. Şu büyük pense şurası ağzı. Şu ortadaki mavi şey yarasa kanatları şunlar. Şu iki tane köpek	

	ön bacakları üstünde durmuş, sarı olanlar. Şu siyahlar kurbağa. Şuradaki sarı şey de balık 2 tane. Şunlar da balık. Başka yok.	
--	--	--

Ek 4. Tematik Algı Testi Protokolü Örneği (Sadi)

1

Uzun mu kısa mı? Bir çocuk varmış, keman çalmaya çok istekliymiş. Ama ailesi izin vermediği için keman kursuna gidememiş. Onun için üzgün.

(?) Mutsuz sonla (Güler) üzgün bir çocuk.

2

Bir kız çocuğu varmış. Ailesi sürekli tarımla uğraşmasını istiyormuş. O ise okula gidip başarılı bir kişi olmak istiyormuş. Ailesi izin vermediği için gidememiş. Bu kadar.

(?) Okula gidemez, tarıma devam. Resimdekiler üzgün benden kaynaklı değil.

3BM

Bir çocuk varmış. Anne ve babasını kaybetmiş. Bundan dolayı sürekli üzüntü yaşıyor.

(?) Mutsuz.

4

Adam yeni evlilik yapmış. Eşi sürekli yanında kalmasını istiyormuş. Ama adam denizci olduğu için gitmek zorundaymış. Ve gitmiş.

(?) Mutsuz.

5

Bir kadın varmış. Çocuklarını kaybetmiş trafik kazasında. O an için her gün çocukların odasına bakıyormuş görebilmek umud- ümidiyle. Mutsuz.

6BM

Bir adam varmış. Ailesini kaybetmiş. Küçükken büyüttüğü bakıcısıyla birlikte kalmış, yapayalnız.

Mutsuz.

(?) Mutsuz.

7BM

Bir adam varmış oğlunu çok seviyormuş. Ama oğlu annesinin ölümünden onu sorumlu tutuyormuş ve babasıyla konuşmuyormuş.

(?) Mutsuz.

8BM

Bir çocuk varmış. Babası hapishanede bıçaklanmış ve ölmüş.

Mutsuz. (?) Hı hı. (?) Mutsuz biter babası ölmüş. Burada bıçaklıyorlar herhalde.

10

Bir adamla bir aile varmış. Çocuklarını kaybetmişler. Onun için birbirine sarılıp ağlıyorlarmış.

Mutsuz. (?) Mutsuz biter çocuklarını kaybetmişler.

11

(Kartı tutup uzaklaştırır)

Bir aile varmış. Bir gün şelaleye geziye gittikleri sırada çocuklarının ayağı kayıp düşmüş. Onun için her gün o şelaleye geri dönüyorlarmış. Mutsuz.

(?) Mutsuz.

12BG

Eskiden bir aile varmış. Sürekli parayı düşündükleri için köylerini ihmal edip şehir yaşantısını tercih etmişler. Ve bir daha asla o güzel yaşantıya sahip olamamışlar. Mutsuz.

(?) Mutsuz.

13B

Fakir bir aile varmış. Çocuklarını para için başka bir aileye vermişler. Ama çocukları onları unutamamış. Sürekli yalnız kalmış. Mutsuz. *(Kartı hafifçe iter)*

(?) Mutsuz.

13MF

Bir adam varmış, karısını çok fazla seviyormuş. Ama karısını başka güzel bir kadın için aldatmış. Bunu karısı öğrenince de bir daha asla eski yaşantısına geri dönememiş. *(Kitaplığa doğru bakar)*

Mutsuz. (?) Mutsuz.

19

Küçük bir aile varmış ve bir gün kar yağışı başlamış. Kar o kadar çok yağmış ki evin tüm çıkışlarını kapatmış bundan dolayı açlıktan ölmüşler.

(?) Mutsuz.

16

Bir çocuk varmış. Hayâlleri hedefleri umutları olan bir çocuk. Özgürlük aşığymış. Kader ona öyle bir oyun oynamış ki tüm hayâlleri hedefleri tek tek elinden alınmış mutsuzluğa hapsedilmiş.

(?) Mutsuz.